

HOE HET KRUIS EEN ZWAARD WERD

La Croix en het antisemitisme

in de strijd tussen kerk en staat in Frankrijk (1880-1905)

Veroordeling van Dreyfus. Voorpagina La Croix, 25 december 1894

Masterscriptie Cultuurgeschiedenis, 'Religie en Moderniteit'

Rachel Poot

3468127

r.e.poot@students.uu.nl

Onder begeleiding van Dr. Jeroen Koch

26 Januari 2017

25.294 woorden

SAMENVATTING

Deze scriptie is het resultaat van een primair bronnenonderzoek naar het Franse antisemitisme aan het eind van de 19de eeuw. Daarin worden passages uit het rooms-katholieke dagblad van de Paters Assumptionisten, *La Croix*, geanalyseerd aan de hand van vier vormen van antisemitisme: religieus, sociaaleconomisch, politiek en raciaal antisemitisme. De hoofdvraag van het onderzoek is de vraag: Op welke manier gebruikte *La Croix* het antisemitisme in de strijd tussen kerk en staat in Frankrijk tussen 1880 en 1905? 1880 is daarbij het eerste jaar van publicatie, 1905 is het jaar waarin de kerk en staat in Frankrijk wettelijk gescheiden werden. De strijd tussen kerk en staat vanaf 1789 tot aan 1905 vormt daarbij de historische context tegen welke de onderzoeksperiode wordt afgeschilderd.

De periode tussen 1880 en 1905, was de periode waarin het antisemitisme in de Franse samenleving intensiverde en tot een publieke uitbarsting kwam in de Dreyfusaffaire. In deze affaire werd een joodse legerkapitein ervan beschuldigd staatsgeheimen te hebben doorgespeeld aan de Duitse vijand tijdens de Frans-Pruisische oorlog van 1870-1871. De affaire mondde uit in een groot politiek debat waarmee de Franse samenleving in tweeën werd gesplitst. Daarin stonden de 'dreyfusards' en 'anti-dreyfusards' tegenover elkaar. Deze twee partijen representeerden niet alleen de voor- en tegenstanders van Dreyfus, maar ook de twee kampen die al sinds de Franse Revolutie van 1789 met elkaar in gevecht waren om de invloed binnen de Franse samenleving. Het ging daarbij om de liberale republikeinen enerzijds en de monarchistische katholieken anderzijds. De orde van de Assumptionisten representeerde binnen deze oppositie de kant van de monarchistische katholieken en de anti-dreyfusards.

De Paters Assumptionisten waren een zeer activistische beweging binnen de rooms-katholieke kerk. Rond de Dreyfusaffaire groeide hun dagblad uit tot het toonaangevende antisemitische dagblad van rooms-katholiek Frankrijk. Deze scriptie behandelt de vragen rondom het antisemitisme in *La Croix* in relatie tot de strijd tussen kerk en staat van 1880 tot 1905. Ook behandelt het onderzoek de oorzaak die ten grondslag lag aan het gebruik van antisemitisme. Tot slot geeft dit onderzoek een analyse weer van het doel dat de Assumptionisten met het antisemitisme beoogden.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING - 1

HOOFDSTUK 1

Positie van de rooms-katholieke kerk in de 19de eeuw - 7

- 1.1. Ontkerstening van Frankrijk en begin van het antiklerikalisme - 7
- 1.2. Secularisme en laïcisering - 12
- 1.3. Paters Assumptionisten - 16

HOOFDSTUK 2

Religieus antisemitisme - 19

- 2.1. Franse joden; Fransen en joden - 19
- 2.2. Revolutie en de kerk: een strijdtoneel tussen goed en kwaad - 21
- 2.3. De Revolutie is de vijand van het Franse volk - 24

HOOFDSTUK 3

Sociaaleconomisch antisemitisme - 27

- 3.1. Macht over het Franse geld - 27
- 3.2. Woekeraars en opportunisten - 31
- 3.3. De Fransen: tweederangsburgers in eigen land - 32

HOOFDSTUK 4

Politiek antisemitisme - 35

- 4.1. Joden zinnen op de wereldheerschappij - 35
- 4.2. Joden zweren samen: vrijmetselaars, protestanten, regering, socialisten, liberalen, intellectuelen - 38
- 4.3. Politiek antisemitisme rondom de Dreyfusaffaire en de beginselen van het zionisme - 43
- 4.4. La Croix vecht terug - 46

HOOFDSTUK 5

Raciaal antisemitisme - 50

- 5.1. Lichamelijke kenmerken - 50
- 5.2. Karaktereigenschappen en handelwijzen - 52
- 5.3. Joodse haat tegen het christendom - 54
- 5.4. Verval van de Franse samenleving - 55

CONCLUSIE - 58

BIBLIOGRAFIE - 61

INLEIDING

Au nom du peuple français, aujourd'hui, 22 décembre 1894, le premier conseil de guerre de Paris, délibérant à huis clos sur la question unique ; Alfred Dreyfus, capitaine breveté au 14e régiment d'artillerie, stagiaire d'état-major, est-il coupable d'avoir en 1894, à Paris livré à une puissance étrangère ou à ses agents un certain nombre de pièces de documents intéressant la sécurité nationale et avoir entretenu avec cette puissances des intelligences pour l'engager à commettre des hostilités ou à entreprendre la guerre contre la France ou pour lui en fournir les moyens ? "Les voix recueillies séparément en commençant par le moins élevé en grade, le président ayant émis son opinion le dernier, décide à l'unanimité des voix : *Oui, l'accusé est coupable.*"

22 december 1894 was een belangrijke dag in de Franse geschiedenis. Het was de dag waarop de legerkapitein Alfred Dreyfus veroordeeld werd voor het doorspelen van staatsgeheimen aan Duitsland tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871, een oorlog die voor Frankrijk een nederlaag en een smet op zijn eer betekende. De veroordeling, die later vals bleek te zijn, had voor de Franse samenleving en de joodse bevolking daarvan grote gevolgen. Zij had namelijk niet alleen maar te maken met de veroordeling van een spion, maar ook alles met de joodse afkomst van Alfred Dreyfus. De Dreyfusaffaire die volgde (1894-1906) was de climax van een sluimerend, maar steeds heftiger wordend antisemitisme dat zich al sinds het begin van de 19de eeuw had ontwikkeld en met de affaire tot een publieke uitbarsting kwam. Oude en nieuwe vormen van antisemitisme werden publiekelijk verkondigd en samenzweringstheorieën over joden, die in de jaren voor de affaire al waren gebruikt als verklaring voor de onrust in het politieke Frankrijk, werden nu voor waarheid aangenomen. Wellicht dat de veroordeling van een niet-joodse legerkapitein anders zou zijn verlopen of minder breed zou zijn uitgemeten, het bleef immers landverraad, maar in het geval van Alfred Dreyfus had zij alles te maken met zijn joodse afkomst. Het verraad dat Dreyfus had gepleegd stond volgens velen namelijk in verband met zijn typisch joodse karakter.

De Dreyfusaffaire werd de publieke uitbarsting van een strijd tussen rechts en links in de Franse maatschappij, maar ook een volgende aflevering in de strijd tussen de rooms-katholieke kerk en de Franse staat die al meer dan honderd jaar duurde. De *dreyfusards*, voorstanders van Dreyfus die geloofden in zijn onschuld, waren voornamelijk republikeinen die stonden voor de liberale waarden van de Republiek: vrijheid, gelijkheid en broederschap. De *anti-dreyfusards*, tegenstanders van Dreyfus in de affaire, bestonden vooral uit monarchisten en katholieken die al

---

¹ Redactie, 'Le traître', *La Croix*, 25 december 1894.

jaren vochten voor een samenleving die weer onder een regering van een koning, adel en geestelijkheid zou staan. De affaire was de aanleiding geweest voor de uitbarsting van een publiek debat, waarin de eindstrijd tussen deze twee partijen werd gestreden, die de kerk uiteindelijk moest bekopen met een radicale scheiding van kerk en staat in 1905. Na een eeuw van antiklerikalisme, dat wil zeggen het actief ageren tegen invloed van de geestelijkheid, en de opkomst van secularisatie in de samenleving, werd zo de wet op de *laïcité* ingevoerd in 1905. Religie werd voortaan actief uit de publieke ruimte geweerd.

Op dit moment is in Frankrijk te zien dat het debat rondom het laïcisme de gemoederen opnieuw verhit. Met name als het gaat om de invloed van de islam, inmiddels de tweede religie binnen Frankrijk. In de zomer van 2016 ontstond er ophef rondom het verbod op de boerkini op Franse stranden.² Het dragen van dit zwempak, dat bijna het hele lichaam bedekt, werd allereerst door de stad Cannes verboden, maar vervolgens ook door de steden Villeneuve-Loubet en Nice. De reden voor het verbod was dat de boerkini's volgens Thierry Migoule, de directeur-generaal van gemeentelijke diensten in Cannes, provocerend waren en refereerden aan een loyaliteit jegens terroristische islamitische organisaties.³ Dit in een tijd waarin de noodtoestand in het land net verlengd was vanwege aanslagen, die door de terroristisch-islamitische organisatie IS opgeëist waren. Er ontstond een polemiek over de grens tussen vrijheid van meningsuiting en het uitdragen van religie in het openbaar. Volgens veel Fransen zou een individu vrij moeten zijn in het uitdragen van zijn mening, ook op het gebied van religie, als dat verder de publieke sfeer niet verstoort. Kledingvoorschriften zouden niet mee moeten tellen, want andere religieus getinte kledingstukken zoals het keppeltje of de niqab waren net zo goed toegestaan. De oppositie vond echter dat het laïcisme met het dragen van de boerkini niet genoeg in acht werd genomen en dat er daarom wel degelijk sprake was van het verstoren van de publieke orde.⁴ Het incident werd de aanleiding voor een debat over grotere maatschappelijk-politieke vraagstukken die te maken hadden met een fundamenteel aspect van de Franse Republiek, de scheiding tussen religie en staat.

---

² Adrien Sénécat, 'Petite histoire du "burkini", des origines aux polémiques' (versie 16 augustus 2016), http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2016/08/16/petite-histoire-du-burkini-des-origines-aux-polemiques_4983599_4355770.html (9 januari 2017).

³ Redactie, 'Burkini: Le maire de Cannes interdit les vêtements religieux à la plage' (versie 11 augustus 2016), http://www.lemonde.fr/societe/article/2016/08/11/le-maire-de-cannes-interdit-les-vetements-religieux-a-la-plage_4981587_3224.html, (9 januari 2017).

⁴ Marie Boscher, 'Arrêté de la mairie de Cannes contre les vêtements religieux à la plage : ce que dit la loi' (versie 12 augustus 2016), http://www.lemonde.fr/religions/article/2016/08/12/arrete-de-la-mairie-de-cannes-contre-les-vetements-religieux-a-la-plage-ce-que-dit-la-loi_4982158_1653130.html, (9 januari 2017).

De periode rondom de Dreyfusaffaire, aan het eind van de 19de eeuw, was de aanloop naar deze laïciserende staat. Het is bijzonder interessant, maar ook verontrustend, om te lezen hoe strijdlustig zowel de republikeinen als de katholieken streden om hun rechten binnen de Franse natie te verdedigen. De bron waarin deze strijd tot in detail te volgen was, en wat ook het subject van onderzoek in deze scriptie zal zijn, was de nationale pers. Rondom de Dreyfusaffaire ontstond een ware persoorlog tussen de republikeinse en anti-republikeinse kranten, waarin standpunten voor en tegen Dreyfus verkondigd werden, en waarin heel goed te zien was hoezeer ze van elkaar in denkwijzen verschilden. Aan de kant van de anti-dreyfusards was een belangrijke deelnemer in die persoorlog de rooms-katholieke pers.

Deze scriptie zal ingaan op de invloed die de rooms-katholieke pers heeft gehad op het zich ontwikkelende antisemitisme rondom de Dreyfusaffaire. Eén dagblad in het bijzonder speelde daarin een grote rol. Dit was het rooms-katholieke dagblad *La Croix* dat de Paters Assumptionisten, een kleine orde binnen de rooms-katholieke kerk, uitbrachten. De krant ontstond aanvankelijk om gelovigen en niet-gelovigen te onderwijzen in de rooms-katholieke leer⁵, maar groeide uiteindelijk uit tot een van de meest antisemitische dagbladen van Frankrijk met een oplage van 140.000 exemplaren.⁶ Het interessante van dit dagblad was hoe het een staalkaart bood van verbijsterende, schokkende en onbeschroomde ideeën die over joden bestonden aan het eind van de 19de eeuw. De artikelen die in het dagblad gepubliceerd werden, waren gebaseerd op complottheorieën, doorspekt met vooroordelen en zouden in onze tijd in de gerespecteerde pers niet meer gedrukt mogen worden. Ook was het dagblad een uitstekende weergave van de strijd tussen kerk en staat in Frankrijk, die op dat moment al een eeuw bezig was. Die langdurige en hevige strijd tussen kerk en staat zal de achtergrond zijn tegen welke dit onderzoek afgeschilderd wordt.

In dit onderzoek wil ik analyseren of en op welke manier het antisemitisme door de Paters Assumptionisten als middel werd gebruikt in de strijd tussen kerk en staat. Welke vormen van antisemitisme zijn er in het dagblad terug te vinden? Was het gebruik van antisemitisme systematisch of alleen incidenteel? Wat waren de redenen voor het gebruik ervan? De hoofdvraag die dan ook centraal zal staan in dit onderzoek is: Op welke manier gebruikte het rooms-katholieke dagblad *La Croix* het antisemitisme als middel in de strijd tussen de kerk en staat in Frankrijk tussen 1880 en 1905? 1880 is daarbij het jaar van de oprichting van *La Croix* en 1905 het jaar waarin kerk en staat in Frankrijk wettelijk gescheiden werden.

---

⁵ Emmanuel d'Alzon, 'La Croix', *La Croix*, 1 april 1880.

⁶ Pierre Sorlin, *La Croix et les Juifs* (Parijs 1967) 27.

Om deze vraag te beantwoorden is het van belang om te verduidelijken wat er wordt verstaan onder antisemitisme. In zijn studie over het antisemitisme in Europa, geeft professor Hans Jansen, theoloog en voormalig bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Brussel, de volgende brede definitie: 'Het begrip antisemitisme heeft betrekking op denkbeelden en handelingen die tegen joden en het jodendom zijn gericht.'⁷ Door de geschiedenis heen hebben deze denkbeelden en handelingen verschillende vormen aangenomen en heeft het antisemitisme zich met de tijdgeest mee ontwikkeld. De schrijvers Marcel Poorthuis en Theo Salemink onderscheiden in het antisemitisme daarom vier verschillende vormen⁸; 'religieus antisemitisme', dat te maken heeft met antisemitische uitingen op basis van godsdienst, zoals het verantwoordelijk gehouden worden voor de kruisiging van Christus of het willen vernietigen van de kerk; 'sociaaleconomisch antisemitisme', ofwel het idee dat joden de macht en het geld bezitten en het brein achter het kapitalisme zijn; 'politiek antisemitisme', dat er van overtuigd is dat de joden 'verbonden zijn in een geheime wereldorganisatie', die naties wil ontwrichten en de wereldheerschappij wil overnemen en tot slot; 'raciaal antisemitisme', het idee dat joden een specifiek ras zijn waaraan bepaalde uiterst negatieve uiterlijke kenmerken en erfelijke karaktereigenschappen zijn verbonden. Deze verschillende vormen van antisemitisme zijn ook in te delen naar tijdsperiodes. Zo voert het religieus antisemitisme vanaf de eerste kerkvaders tot in de moderne tijd de boventoon, maar verschuift dit na de verlichting naar het raciaal en sociaaleconomisch antisemitisme totdat het aan het eind van 19de eeuw uitmondt in politiek antisemitisme.

Het onderzoek naar het antisemitisme in *La Croix*, zal ik in deze scriptie analyseren aan de hand van bovenstaande categorieën uit de theorie van Poorthuis en Salemink. Aangezien het politiek antisemitisme rond het eind van de 19de eeuw ontstond en er gezegd zou kunnen worden dat het in de Dreyfusaffaire wortel schoot, is het voor deze periode ook interessant om te analyseren of *La Croix* aan de ontwikkeling van deze vorm van antisemitisme bijdroeg. Deze scriptie zal zo bestaan uit vier hoofdstukken, die elk een vorm van antisemitisme in *La Croix* zullen behandelt. Daarmee wil ik uiteindelijk de vraag beantwoorden van op welke manier *La Croix* deze verschillende vormen gebruikte als middel in de strijd tussen de kerk en staat in Frankrijk. Ik verwacht daarbij dat van deze vier vormen, de religieuze variant het zwaarst zal

---

⁷ Jaarense Boonstra, Hans Jansen en Joke Kniesmeyer, *Antisemitisme. Een geschiedenis in beeld* (Den Haag 1989) 9.

⁸ Marcel Poorthuis en Theo Salemink, *Een donkere spiegel. Nederlandse katholieken over joden* (Nijmegen 2006) 29-30.

wegen, aangezien de joden in de rooms-katholieke kerk traditioneel werden gezien als vijanden van Christus.

Mijn onderzoek zal ik doen aan de hand van de analyse van *La Croix* als primaire bron, waarvan de jaargangen van de periode 1880-1944 integraal op de website van de Nationale Bibliotheek van Frankrijk te vinden zijn. Dit houdt de periode vanaf de eerste editie uit 1880 tot aan de laatste editie in 1944 in. In 1944 werd de krant door de toenmalige regering van het bevrijde Frankrijk verboden, net als veel andere pers die ervan verdacht werd te hebben gecollaboreerd met het Vichy-regime en de Duitse bezetter.⁹ Overigens bleef dat verbod niet lang van kracht. Nadat de krant had bepleit zich niet vrijwillig te hebben geconformeerd aan het Vichy-regime, maar onderworpen te zijn geweest aan zijn censuur, werd de krant in februari 1945 alweer gedrukt. Naast *La Croix* als primaire bron, zal ik ook gebruikmaken van secundaire literatuur en naslagwerken om mijn brononderzoek te plaatsen in de historische context rondom het antisemitisme in de 19de eeuw. Ik zal gebruikmaken van werken die het antisemitisme als definitie behandelen, literatuur die het dagblad *La Croix* en het gebruik van antisemitisme daarin onderzoekt en bronnen die een historische context van het antisemitisme aan het eind van de 19de eeuw in Frankrijk schetsen. Een belangrijk werk binnen dit onderzoeksthema is het boek *La Croix et les Juifs* van de Franse historicus Pierre Sorlin uit 1967. Hij heeft een uitgebreide studie gedaan naar de plaats van joden in *La Croix* en schreef daarbij over de geschiedenis van de krant, het persoonlijke leven van de auteurs en het gedachtegoed van de Assumptionisten. Ook maakte hij inzichtelijk hoe het antisemitisme van *La Croix* er precies uitzag. Dit onderzoek onderscheidt zich van het werk van Sorlin door het antisemitisme in *La Croix* vanuit een historische context en een thematisch perspectief te onderzoeken. Waar Sorlin gefocust bleef op de historische context tussen 1880 en 1899, plaatst dit onderzoek het antisemitisme van *La Croix* in de historische context van Frankrijk tussen 1789 en 1905 en behandelt het de geschiedenis van de positie die de rooms-katholieke kerk had ten opzichte van de Franse staat. Deze context wordt geschetst aan de hand van een chronologisch overzicht in hoofdstuk 1, maar wordt ook door overige hoofdstukken heen verweven. Zo plaatst dit onderzoek het antisemitisme van *La Croix* in de strijd tussen kerk en staat. Sorlin onderzoekt eerder hoe de krant heeft bijgedragen aan de geschiedenis van het katholieke antisemitisme in Frankrijk. Tot slot maakt Sorlin gebruik van een chronologische indeling in de antisemitische uitspraken van de krant, maar zal dit onderzoek een thematische indeling geven. Verder zullen twee werken van Ruth Harris veel terugkomen. Zij is

---

⁹ Yves Guillauma, ' Il y a 70 ans, le quotidien "la Croix" était interdit' (versie 30 januari 1995), <http://www.la-croix.com/Archives/Ce-Jour-la/Il-y-a-70-ans-La-Croix-etait-interdite-2014-09-26-1212381> (9 januari 2017).

een belangrijke contemporaine Amerikaanse historica, die zich specialiseert in de moderne geschiedenis van Frankrijk. Het werk *Lourdes* uit 1998 geeft de geschiedenis van de pelgrimage naar het katholieke bedevaartsoord Lourdes weer en besteedt daarin ook uitgebreid aandacht aan de geschiedenis van de Assumptionisten. Deze kennis over de orde laat zij ook terugkomen in het tweede werk dat in de scriptie terugkomt, *The Man on Devil's Island: Alfred Dreyfus and the Affair that Divided France*. Dit werk uit 2010, waarvoor zij in 2011 de Wolfson History Prize won, is een uitgebreid onderzoek naar de verschillende partijen rondom de Dreyfusaffaire, hun oppositionele belangen en idealen, maar ook het effect dat de affaire had op de samenleving. Het biedt een uitstekende weergave en een gedegen analyse van de complexiteit van de Dreyfusaffaire, en is daarom als naslagwerk een aanwinst voor dit onderzoek.

In de conclusie wil ik uiteindelijk antwoord gaan geven op de vraag op welke manier *La Croix* het antisemitisme heeft gebruikt in de strijd tussen kerk en staat, maar hoop ik ook een beeld te kunnen hebben gegeven van de wortels van het moderne antisemitisme in Frankrijk. Daarbij zou ik nog graag willen benadrukken dat het doel van deze scriptie niet is om een bepaalde groep op zijn plaats te zetten of te veroordelen, zeker niet omdat de krant er zich meer dan bewust van is dat zij aan het antisemitisme rond de Dreyfusaffaire heeft bijgedragen en van die uitspraken afstand heeft gedaan.¹⁰ Wel wil ik graag zichtbaar maken hoe het rooms-katholieke antisemitisme er in het begin van de Derde Republiek uitzag, wat precies de argumenten waren die werden gebruikt en wat voor effect dat had op de Franse samenleving.

---

¹⁰ Redactie, 'La Croix dans l'affaire Dreyfus' (versie 12 januari 1998), <http://www.la-croix.com/Archives/1998-01-12/La-Croix-dans-l-affaire-Dreyfus- NP -1998-01-12-450120> (9 januari 2017).

HOOFDSTUK 1

Positie van de rooms-katholieke kerk in de 19de eeuw

Om de inhoud van de hier opvolgende hoofdstukken te kunnen begrijpen en doorgronden is het belangrijk om de historische context rond de orde van de Assumptionisten en de rooms-katholieke kerk in het 19de-eeuwse Frankrijk te schetsen. De kerk bevond zich al sinds de Franse Revolutie van 1789 in een strijd met de Franse staat. Hoe zag deze strijd er echter uit? Waar streden de liberalen en de katholieken voor? En waarom waren de redacteurs van *La Croix* zo activistisch? Niet zomaar riep het dagblad zichzelf tot 'het meest anti-joodse katholieke dagblad van Frankrijk'¹¹ uit. Daar lag een oorzaak aan ten grondslag. Belangrijk is het daarom om ons te verplaatsen in de positie van de rooms-katholieke kerk ten opzichte van de Derde Republiek. Het volgende hoofdstuk schetst daarom de achtergrond van deze positie in de periode van 1789 tot 1905. Het laat zien welke evenementen plaatsvonden waarin antiklerikale of juist klerikale maatregelen werden doorgevoerd, hoe de gedachten ten opzichte van de kerk in de samenleving veranderden en wat de rol van de Assumptionisten als onderdeel van de rooms-katholieke kerk binnen de samenleving werd. Te zien is dat de positie van de kerk gedurende de 19de eeuw allerm minst gemakkelijk en zelfs pijnlijk was.

1.1. Ontkerstening van Frankrijk en begin van het antiklerikalisme

Terugkijkend begon voor de Assumptionisten het verlies van invloed van de kerk in de Franse maatschappij met de Franse Revolutie van 1789 en de republieken die daarop volgden. De Franse Revolutie had de samenleving onomkeerbaar veranderd. Van een driestandenmaatschappij in het *ancien régime*, de regering waarin de kerk samen met de adel over het Franse volk had geregeerd, was zij getransformeerd naar een samenleving waarin personen uit lagere klassen net zo goed de macht in handen konden krijgen. De samenleving was na 1789, zwart-wit gezegd, in tweeën verdeeld. Partijen die de revolutie aanhingen en het liefst de invloed van de kerk zagen verdwijnen, stonden tegenover kerkelijke, monarchistische partijen die maar al te graag weer terug wilden naar de samenleving van voor 1789. De regering van kerk en adel was volgens de laatste partij namelijk de voorwaarde voor een stabiele samenleving.

De volksvertegenwoordigingen die de Franse Revolutie opvolgden, voerden radicale beslissingen door, die voor de kerk maar ook voor het functioneren van de samenleving grote gevolgen hadden. De macht van de kerk, die in het *ancien régime* groot was geweest, werd nu

---

¹¹ Redactie, "La Croix" et les Juifs', *La Croix*, 30 augustus 1890.

niet alleen moreel maar ook financieel aan banden gelegd. De *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* of de *Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger* uit augustus 1789 werd als fundament van de Franse Revolutie aangenomen en legde het gezag niet langer bij de kerk en bij God, maar bij de natie. Letterlijk stond in artikel 3 van deze verklaring: 'Le principe de toute Souveraineté réside essentiellement dans la Nation. Nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément.'¹² Met andere woorden, elke vorm van macht die de kerk ooit had genoten, werd onderworpen aan de soevereiniteit van de natie. Het woord natie was daarbij een beladen woord. Meer nog dan dat het namelijk de wettelijke staat betekende, beduidde het de Franse bevolking op wie het fundament van de Franse Republiek gevestigd zou zijn. Daarmee eigende de Republiek zich de identiteit van Frankrijk toe ten koste van de kerk. Monniken werden na de verklaring betaald met salaris vanuit de staat; priesters en nonnen werden verplicht deel te nemen aan de samenleving door een baan te vinden of door te trouwen; en van monniken werd verwacht een eed te zweren waarin 'trouw aan de natie, de wet en de koning' werd beloofd.¹³ Iedere religieuze orde, met uitzondering van die voor educatie en ziekenzorg, werd bovendien opgeheven en kloosters en abdijen die niet meer van nut werden bevonden, werden gesloten. De onderwerping van de geestelijkheid aan de staat, werd met de *Constitution civile du clergé* van 1790 officieel gemaakt. Zij en de kerk waren nu niet langer samen een onafhankelijk orgaan, maar dienden net als ieder ander maatschappelijk orgaan de staat te gehoorzamen. Daarnaast werd de kerk fysiek onteerd. Kerkgebouwen werden geplunderd en er werden orgieën gehouden. Als toppunt werd de Notre-Dame, hét kerkgebouw van Parijs en symbool van het kerkelijke Frankrijk, tot 'Tempel van de Rede' getransformeerd waarin Mademoiselle Maillard, een populaire zangeres, tot godin van de Vrijheid werd gekroond. Geen wonder dat de rooms-katholieke kerk in de revolutie een soort satanische macht zag die de kerk aanviel.¹⁴ De Kerk was in het diepste van haar ziel geraakt. De Franse Revolutie werd zo het begin van de ontkerstening of *déchristianisation* van Frankrijk. Het christendom werd afgeschaft en de christelijke jaartelling werd vervangen door een revolutionaire. Het jaar 1792 werd nu met de nieuwe republikeinse kalender het jaar I.

Met de staatsgreep en de komst van Napoleon Bonaparte in 1799, of het jaar VII, leek de strijd tussen de kerk en staat wat tot bedaren te komen. In 1801 sloot hij met paus Pius VII na

---

¹² *Verklaring van de Rechten van de Mens* (hierna: VRM) 1789, <https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789> (13 april 2016).

¹³ Michael Burleigh, *Aardse machten. Religie en politiek in Europa van de Franse Revolutie tot de Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam 2006) 78.

¹⁴ Robert Tombs, *France 1814-1914* (New York 1996) 27.

maanden van onderhandelingen het *Concordaat*, waarin de staat de kerk tegemoetkwam. De kerk kreeg weer invloed terug in de samenleving, al was dat wel op de voorwaarden van de staat. Zo kreeg ze haar godsdienstvrijheid terug, en ook veel van haar kostbare eigendommen die tijdens de Franse Revolutie verkocht waren. Napoleon begreep heel goed dat hij de kerk in ere moest herstellen, wilde hij de katholieke bevolking achter zich krijgen. In juni 1800, vóór het Concordaat, sprak hij de geestelijkheid in Milaan toe over het belang van een samenwerking met de katholieke kerk, waarbij hij haar de absolute voorwaarde noemde voor een stabiele Franse samenleving.¹⁵ De rooms-katholieke kerk zou zelfs het anker in de storm zijn geweest voor het instabiele Frankrijk. In het Concordaat kwamen Napoleon en de paus overeen dat de rooms-katholieke religie nu 'la religion de la grande majorité des citoyens français'¹⁶ was, de religie van de meerderheid van de Fransen, waarbij het rooms-katholicisme tot een soort staatsreligie werd uitgeroepen. De bonapartisten, aanhangers van de Bonapartes, die in deze periode opkwamen, zouden later onder Napoleon III opnieuw met de kerk gaan samenwerken. Hoewel het Concordaat van 1801 een stap vooruit leek voor de kerk, bleef haar macht beperkt. Napoleon benadrukte dat nog eens door zich tijdens zijn eigen kroningsceremonie als keizer wél te laten zalven door de paus, maar hem vervolgens van het toneel te laten verdwijnen, om zichzelf daarop tot keizer te kronen.¹⁷

Dat het Concordaat inderdaad een tactische manoeuvre was geweest en niet zozeer een idealistische, bleek later ook in zijn regeerperiode. Tijdens zijn veldslagen werden kerken en rooms-katholieke gebouwen op allerlei manieren onteerd. Hosties werden aan de cavaleriepaarden gevoerd, miswijn werd gebruikt voor normale consumptie en revolutionaire liederen schalden door de kerk.¹⁸ Bovendien drong zijn leger de Kerkelijke Staat binnen en hield hij paus Pius VII gevangen om hem te forceren aan zijn politiek mee te werken.¹⁹ Niet wonderlijk was het dus dat diezelfde paus hem later excommuniceerde.

Na Napoleons verlies bij Waterloo in 1815 en zijn overgave daaropvolgend, nam de Bourbon-koning Lodewijk XVIII de troon over en brak het tijdperk van de Restauratie aan. Even leek het alsof de kerk weer terug zou keren naar dezelfde positie als voor de revolutie, waarin zij met de adel verenigd was in het verband van troon en altaar. De Bourbons, onder de regering van Lodewijk XVIII en Karel X, hadden hun claim op de troon opgeëist en regeerden met de

---

¹⁵ John Julius Norwich, *De pausen. Een geschiedenis* (Amsterdam 2011) 430.

¹⁶ Claude Langlois, 'Politique et religion', in: Jacques Le Goff en René Rémond (red.), *Histoire de la France religieuse III, Du roi Très Chrétien à la laïcité républicaine* (Parijs 1991) 108-144, aldaar 110.

¹⁷ Burleigh, *Aardse machten*, 134.

¹⁸ Ibidem, 136.

¹⁹ Langlois, 'Politique et religion', 123.

kerk samen van 1815 tot 1830. Als reactie op de voorgaande regeerperiodes, probeerde de vorst met de geestelijkheid volgens de historicus Michael Burleigh vooral om in deze periode 'de goddelijke grondslag van het politieke gezag te herstellen'.²⁰ Karel X zorgde ervoor dat de Franse samenleving veranderde in een maatschappij die radicaal conservatief-religieus werd. Onderwijs werd weer door geestelijken gegeven, de pers werd gecensureerd en heiligschennis werd hard afgestraft.²¹ Karel X had echter niet dezelfde macht als de koning had gehad in het ancien régime, iets wat hij wellicht wel verwacht had. Liberale partijen hadden in de tijd na de Revolutie namelijk al gezien dat de staatsinrichting anders kon en waren nu ontevreden over de gang van zaken. De droom van een regering op goddelijke grondslag was allang niet meer realiseerbaar; de samenleving was al meer dan vijftientig jaar in tweeën gespleten. Met de Julirevolutie van 1830 kwam er daarom een einde aan de Restauratie en werd prins Lodewijk-Philip van Orléans verkozen tot de nieuwe koning van de Julimonarchie.

Tijdens de heerschappij van Lodewijk-Philip van Orléans, de burgerkoning, werd er een constitutionele monarchie gevormd. Hoewel deze periode een aantal antiklerikale acties kende, de aartsbisschop van Parijs moest onder andere vluchten omdat hij had samengewerkt met Karel X, werd deze monarchie toch de 'regering van de middenweg' genoemd. De Orléans-prins liet zijn Franse onderdanen meebeslissen in zijn heerschappij op basis van een grondwet, en dat maakte hem razend populair. De staat had het onder Lodewijk-Philip voor het zeggen, maar de kerk kreeg onder deze regering ook invloed binnen de samenleving. De geestelijkheid werd bijvoorbeeld ingezet voor het onderwijs, een tak van de samenleving die ook voor de katholieken zeer waardevol was. Lodewijk-Philip leek beide zijden van de samenleving tevreden te kunnen stellen. Toen de geestelijkheid in 1848 samen met een aantal burgemeesters vredesbomen ging planten om de band tussen kerk en staat te symboliseren, ging er echter een geweer af waarvan de kogel de aartsbisschop van Parijs dodelijk raakte.²² De strijd tussen kerk en staat die gesust leek, laaide weer op. De Februarirevolutie van 1848 brak uit en Lodewijk-Philip moest aftreden. De revolutionair en veelzijdig schrijver Alphonse de Lamartine riep daarop de Tweede Republiek uit.

Al bij de verkiezingen voor de eerste president van de Tweede Republiek voerde de kerk campagne voor Lodewijk Napoleon, het neefje van Napoleon Bonaparte. Lodewijk Napoleon had in zijn verkiezingscampagne beloofd om de kerk binnen het onderwijs invloed terug te geven, maar ook de paus te steunen tegen de binnenlandse revolutie in Italië, waarvoor de paus het

---

²⁰ Burleigh, *Aardse machten*, 144.

²¹ Ibidem, 162-163.

²² Ibidem, 243.

Vaticaan had moeten ontvluchten. Toen Lodewijk Napoleon de verkiezingen dan ook gewonnen had, bleek dat hij ook deed wat hij had gezegd. In 1850 liet hij de wet-Falloux doorvoeren, die de vrijheid op het openbare onderwijs gaf maar waarvan het curriculum nog vaak wel erg katholiek was.²³ De republikeinen delfden daarbij steeds meer het onderspit, want in de jaren die volgden verwierf Lodewijk Napoleon steeds meer macht om uiteindelijk in 1851 een staatsgreep te plegen en een zodanige macht naar zich toe te trekken dat het parlement niets meer te zeggen had. Op 2 december 1852 werd hij met een meerderheid van stemmen in een referendum gekroond tot keizer Napoleon III, nota bene op dezelfde datum als Napoleon I, waarop de Tweede Republiek eindigde en het Tweede Keizerrijk begon.

De periode onder de regering van Napoleon III was een tijd waarin voor de kerk weer een periode van invloed aanbrak. Het aantal mannen en vrouwen binnen de geestelijkheid en het priesterschap steeg en ook in het onderwijs werden een aantal rigide maatregelen doorgevoerd. Zo werden niet-religieuze onderwijzers van de universiteiten en scholen gestuurd, werd het rooms-katholieke gedachtegoed in de filosofieles verwerkt en werd een mis tijdens de schooluren op donderdag en ook op zondag ingevoerd.²⁴ De monarchisten, de adel en de hogere bourgeoisie zagen het maatschappelijk nut in van de invloed van de kerk, hoewel ze binnenshuis vaak antiklerikaal waren. Bij groepen die daar net buiten vielen, zoals academici en dokters, protestanten en joden, groeide het antiklerikalisme steeds meer. Ook met het oog op wat de kerk hen allemaal aangedaan had voor de Franse Revolutie. Tijdens de regeerperiode van Napoleon III werd wel geprobeerd om van het katholicisme een soort algemene maatschappelijke religie te maken, maar om afstand te doen van liberalistisch gedachtegoed was een stap te ver. Het maatschappelijk nut van het geloof werd wel gezien. Graaf Charles de Montalambert vond dat de kerk wel mee kon ontwikkelen met de maatschappelijke ontwikkelingen en het gedachtegoed dat daarmee gepaard ging. Hij vond dat het eeuwenoud verband tussen troon en altaar verbroken moest worden. De zittende paus Pius IX verwoordde zijn reactie in de encycliek *Quanta Cura* in 1864, waarin hij zijn zorgen uitte over de moderne ontwikkelingen van de samenleving en waarbij hij ook als bijlage de *Syllabus Errorum* publiceerde. Deze syllabus bevatte een opsomming van dwalingen, zaken waar de rooms-katholieke gelovige voor moest oppassen. Een zeer provocatieve daartussen was de gedachte dat niet-katholieken in een katholiek land geen vrijheid van

---

²³ Langlois, 'Politique et religion', 139-140.

²⁴ Burleigh, *Aardse machten*, 247.

geloofsuiting mochten krijgen. Hij vond dat alleen het rooms-katholieke geloof gepredikt mocht worden, omdat andere geloven en de vrijheid van meningsuiting zouden leiden tot zedenbederf.²⁵

Tegen het einde van het Tweede Keizerrijk van Napoleon III, brak de Frans-Pruisische oorlog uit in 1870. Na het verlies in de slag bij Sedan, gaf Napoleon III zich over. Wel in zijn eigen naam en zijn leger, maar niet in de naam van Frankrijk. De Frans-Pruisische oorlog duurde dus voort, maar zonder troon. Een aantal republikeinse staatsmannen waaronder Adolphe Thiers, riepen daarom op 4 september 1870 de Derde Republiek uit.²⁶ Nadat de Pruisen begin 1871 Parijs hadden overgenomen en in het paleis van Lodewijk XIV, Versailles, de eenwording van het Duitse keizerrijk hadden uitgeroepen, ontstond er een bloederige linkse volksopstand in de hoofdstad. Die volksopstand van maart 1871 zou later te boek staan als de *Commune* van Parijs, een revolutionaire regering die twee maanden duurde en in een waar bloedbad zou eindigen met de moord op de aartsbisschop van Parijs, verschillende massaslachtingen en tienduizenden die verbannen werden. Opnieuw vond er een opstand plaats, hoewel de Derde Republiek zich er niet direct mee identificeerde, die een aanslag op de rooms-katholieke kerk betekende. De Commune was het antwoord op de nederlagen die geleden waren in de Frans-Pruisische oorlog, moreel en financieel gezien, maar liet ook zien hoe de arbeidersklasse van religie vervreemd was geraakt. De monarchistische en bonapartistische elite verloor haar gezag, maar de kerk net zo goed. De Commune vaardigde, in haar korte tijdsbestek, op 3 april 1871 een decreet uit dat 'de kerk gescheiden was van de staat' en dat het niet langer de financiële middelen kreeg om hun erediensten te bekostigen.²⁷ In Italië gebeurde op dat moment hetzelfde, toen daar zelfs de hoogste macht binnen de kerk werd gescheiden van de staat. Paus Pius IX werd van zijn wereldlijke macht ontdaan en kon zijn residentie niet meer ontvluchten. Hij was gevangen in het Vaticaan, te midden van het Italiaanse koninkrijk dat in 1861 net gevestigd was.²⁸

1.2. Secularisatie en laïcisering

Met de stichting van de Derde Republiek in 1870 begon de Franse samenleving steeds actiever te seculariseren. De Republiek werd geleid door liberale leiders die vaak uitgesproken antiklerikaal waren. Bovendien was het positivistisch gedachtegoed van grote invloed op de verandering van ideeën over de wereld. Het positivisme was met de verlichting ontstaan, maar

---

²⁵ Jeroen Koch, 'Een pauselijk katholicisme. Het ultramontanisme in de negentiende eeuw', in: Frans Willem Lantink en Jeroen Koch (red.), *De Paus en de Wereld. Geschiedenis van een instituut* (Amsterdam 2012) 283-296, aldaar 283.

²⁶ William Fortescue, *The Third Republic in France 1870-1940. Conflicts and Continuities* (Londen/New York 2000) 6.

²⁷ Langlois, 'Politique et religion', 130.

²⁸ Ruth Harris, *Lourdes. Geschiedenis van een religieus fenomeen* (Amsterdam 1999) 224.

was in het 19de-eeuwse Frankrijk echt populair geworden. De stroming wees elke vorm van geloof in het bovennatuurlijke af, omdat het vond dat het de vooruitgang van het menselijke ras in de weg stond.²⁹ Verbeelding was ondergeschikt aan rationele observatie.³⁰ Het positivisme streefde ernaar om de wereld te verklaren aan de hand van empirische waarnemingen en wetenschappelijk onderzoek. Logisch was het dus dat religie steeds meer uit de samenleving verdween.

De Franse historici Jean-Pie Lapierre en Philippe Levillain merken op dat er vanaf 1877 een algemene tendens was die een oppositie maakte tussen het antiklerikalisme en het klerikalisme, en daarin een absolute scheiding tussen kwaad en goed zag.³¹ De aanwezigheid van de kerk was voor de Republiek een absoluut kwaad. Een van de meest invloedrijke staatsmannen en oprichter van de Derde Republiek, Léon Gambetta, merkte in 1877 op: 'Le cléricalisme, voilà l'ennemi!'³² Het klerikalisme, dat was de vijand. Een actief antiklerikaal milieu kenmerkte de Derde Republiek. Ditmaal zou dat niet meer met een golfbeweging veranderen naar een klerikaal milieu, maar zou de invloed van de kerk steeds minder worden. Een hoofdpersoon in die secularisatie was Jules Ferry, die vanaf 1879 minister van Volksonderwijs was. De republikeinse staatsman werd verantwoordelijk voor de herinrichting van het onderwijs, waarvoor hij baanbrekende wetten doorvoerde. In 1881 maakte hij het openbare onderwijs gratis en in 1882 verplicht en voor het hele volk toegankelijk. Tegelijkertijd seculariseerde hij het onderwijs door het actief te ontdoen van een religieuze inslag. De nieuwe, openbare scholen kregen als grondslag een onderrichting die 'moreel en burgerlijk' was, in plaats van het katholieke onderwijs waarin moraal en religie centraal stonden.³³ In datzelfde jaar voerde de Republiek door middel van stemming ook de wet op de persvrijheid door, dat in de hoofdlijnen elke vorm van publicatie accepteerde. In 1884 volgde de wet van Naquet die de echtscheiding, die in 1818 was verboden, weer legaliseerde.³⁴ Met al deze opeenvolgende gebeurtenissen, werd de Derde Republiek een seculariserende, maar ook laïciserende regering die de kerk actief uit de samenleving begon te weren.

De reactie van de katholieken daarop was echter niet passief, maar activistisch. Onder leiding van de katholieke Albert de Mun werd er in 1885 een katholieke politieke partij opgericht.

---

²⁹ Owen Chadwick, *The Secularization of the European Mind in the nineteenth century* (Cambridge 1975) 151.

³⁰ Auguste Comte, *Cours de philosophie positive. Discours sur l'esprit positif II*, red. Charles le Verrier (Parijs 2014) 5.

³¹ Jean-Pie Lapierre en Philippe Levillain, 'Laïcisation, union sacrée et apaisement (1895-1926)', in: Jacques Le Goff en René Rémond (red.), *Histoire de la France religieuse IV. Société sécularisée et nouveaux religieux* (Parijs 1992) 11-128, aldaar 22.

³² Lapierre en Levillain, 'Laïcisation, union sacrée et apaisement', 21.

³³ Ibidem, 28.

³⁴ Ibidem, 32.

Le parti catholique kwam onder de hoede van de *Union des droites*, bestaande uit monarchisten en adel, en probeerde invloed te krijgen in de politiek. Lapierre en Levillain leggen uit dat hierin opeens heel duidelijk de scheiding te zien was tussen twee katholieke idealen. Enerzijds die van een contrarevolutie tegen de Republiek, anderzijds de verdediging van de katholieke religie.³⁵ De zetelende paus op dat moment, Leo XIII, stond echter niet achter de ideeën van de Assumptionisten³⁶, omdat hij voor een samenwerking was tussen kerk en staat en een katholieke revolutie niet aanmoedigde. Leo XIII stond überhaupt bekend als een liberale paus. In 1884 had hij de encycliek *Nobilissima Gallorum Gens* gepubliceerd waarin hij de aanvallen op de katholieke kerk in Frankrijk veroordeelde en de geestelijkheid opriep om de toenadering tot de staat te zoeken.³⁷ Een aantal jaren later, in 1891, publiceerde hij de *Rerum Novarum*³⁸ waarin hij een betoog hield over de ongelijkheid van klassen en opkwam voor arbeiders aan de onderkant van de samenleving. Hij pleitte daarin tegen het kapitalisme.³⁹ Om zijn pleidooi voor de toenadering van kerk en staat in Frankrijk nog eens extra kracht bij te zetten, publiceerde hij in 1892 de encycliek *Inter Sollicitudines*. Deze encycliek was de aanleiding voor het *Ralliement*, wat vertaald kan worden met 'aansluiting', dat in hetzelfde jaar begon. Leo XIII was daarmee de eerste paus die de samenwerking tussen kerk en staat in Frankrijk actief aanmoedigde. Als vanzelfsprekend waren niet alle Franse katholieken het daarmee eens, maar het drukte wel verdere opstanden de kop in.

Met de jaren '90 leken de politieke debatten tussen de liberale republikeinen en monarchistische katholieken tot een uitbarsting te komen in de Dreyfusaffaire. Er ontstond een oppositie tussen de voorstanders en de tegenstanders van Dreyfus, de dreyfusards en de anti-dreyfusards. De eersten waren overtuigd van de onschuld van Dreyfus, de laatsten van zijn schuld. Volgens de Harris was de Dreyfusaffaire de representatie van twee partijen die vochten om de identiteit van de ziel van Frankrijk.⁴⁰ Was het ware Frankrijk katholiek als 'fille ainée de l'Eglise', de oudste dochter van de kerk⁴¹, of werd het echte Frankrijk belichaamd door de Republiek? De dreyfusards, die met name bestonden uit republikeinen, socialisten en anarchisten vochten voor Waarheid en Rechtvaardigheid, terwijl de anti-dreyfusards, die bestonden uit monarchisten,

---

³⁵ Lapierre en Levillain, 'Laïcisation, union sacrée et apaisement', 33.

³⁶ Burleigh, *Aardse machten*, 415.

³⁷ Ibidem, 403.

³⁸ Norwich, *De pausen. Een geschiedenis*, 472.

Deze encycliek werd later door paus Johannes XXIII tot grondslag voor de katholieke sociale leer bestempeld.

³⁹ Ibidem, 470-471.

⁴⁰ Ruth Harris, *The man on Devil's Island. Alfred Dreyfus and the affair that divided France* (Londen 2010) 3.

⁴¹ Jean-Baptiste Henri Dominique de Lacordaire, 'Sur la vocation de la nation française' (1841) in: Idem, *Œuvres du R. P. Henri-Dominique Lacordaire VII* (Parijs 1857) 261-283, aldaar 273.

De voorletters R.P. betekenen 'Révérend Père', 'Eerwaarde Vader'.

katholieken en anti-parlementairen vochten voor Traditie en Eer. Een overkoepelend sentiment van religie was daar volgens Harris aan beide kanten aanwezig.⁴² Beide partijen zagen in elkaar de aanwezigheid van leugens, geheimen en ook een diabolische macht. De dreyfusards waren vaak actief antiklerikaal en bestonden naast seculiere Fransen ook uit joden en protestanten, die niet waren vergeten welke beperkingen en vervolgingen de adel en de geestelijkheid hen voor de Franse Revolutie hadden aangedaan. De anti-dreyfusards, die bestonden uit katholieken, monarchisten en delen van het leger waren vooral bezig een strijd te strijden tegen een samenzwering van joden en vrijmetselaars, waarin zij een diabolische macht zagen die de natie wilde kapen. Deze oppositie was echter niet geheel zwart-wit. Binnen de groepen bevonden zich familieleden, vrienden en kennissen waarin mensen andere kanten hadden gekozen maar die wel verbonden waren met elkaar. Ook politiek gezien waren de groepen grijs. Intellectuele dreyfusards konden de kant van Dreyfus hebben gekozen, maar toch antisemitisch zijn. En niet alle anti-dreyfusards hoefden per se antisemitisch te zijn. De Dreyfusaffaire was dus een complexe gebeurtenis die op de gehele samenleving betrekking had.

Met het einde van het rechterlijke deel van de Dreyfusaffaire in 1899, officieel werd hij pas in 1906 onschuldig verklaard, was de Franse samenleving weer wat tot bedaren gekomen. Het door de fameuze Franse schrijver Émile Zola ingezonden pamflet 'J'accuse' uit 1898 had de regering de zaak doen heropenen in 1899 en Dreyfus in september van datzelfde jaar vrijgepleit. In hoofdstuk vier wordt deze zaak verder belicht. De natie was inmiddels dertig jaar verder in de Derde Republiek, waarin veel seculariserende maatregelen waren doorgevoerd en de samenleving steeds onkerkelijker was geworden. Het werd steeds normaler dat de kerk uit de publieke sfeer verdween. Toen er na de jaarwisseling in de beginjaren van 1900 een debat ontstond over het benoemen van bisschoppen door de staat, zoals in het Concordaat van 1801 was besloten maar waar de katholieken het niet mee eens waren, waren de rapen gaar. De regering besloot dat er een wet moest komen die de kerk van de staat scheidde en waarin de kerk wettelijk niets meer te maken zou hebben met de staat en andersom. In december 1905 werd daarop de wet van de scheiding tussen kerk en staat, de wet op de *laïcité* doorgevoerd, waarbij een volledige vrijheid van geloof werd vastgelegd, maar wel binnenshuis en niet in de publieke sfeer. Geloof was namelijk een particuliere aangelegenheid. Een honderd jaar durende strijd was gestreden en definitief gemaakt: de kerk had het van de staat verloren.

---

⁴² Harris, *The man on Devil's Island*, 169.

1.3. Paters Assumptionisten

De afkeer van de moderne wereld en de moderne, maatschappelijke ontwikkelingen in de 19de eeuw zorgden in de kerk voor een steeds radicaler geloof en trouw aan de paus, maar ook een steeds sterkere hang naar de beleving van het geloof. Het was in de periode van de Tweede Republiek, dat volksdevoties rond Maria, de Heilig Hart-cultus en de pelgrimstochten naar Lourdes op gang kwamen. Een radicale en activistische tak van de rooms-katholieke kerk die daarin een hoofdrol speelde, was de orde van de Paters Assumptionisten. In Parijs gezeteld, werd deze rooms-katholieke congregatie in 1850 gesticht door Père Emmanuel d'Alzon. D'Alzon was sterk tegen het revolutionaire gedachtegoed en het keizerrijk van Napoleon III, dat in 1870 een enorm gezichtsverlies leed bij de nederlaag tegen de Pruisen in de Frans-Pruisische oorlog. Hij geloofde dat de Franse samenleving het beste af was bij een verbond tussen troon en altaar, waarbij de Bourbons met de kerk regeerden en de maatschappij op die manier weer tot de orde zou kunnen worden geroepen.⁴³ Het keizerrijk, de instabiliteit ervan, en de nederlagen die geleden waren, weet Père d'Alzon aan de zonden van de Franse bevolking. Het verlies van de Frans-Pruisische oorlog van 1870-1871 zagen ze dan ook als de boetedoening voor het materialisme en atheïsme.⁴⁴

Wat de Assumptionisten typeerde, was het geloof in wonderen. Ze gebruikten de pelgrimage naar Lourdes, om op die manier aan de gesecculariseerde en gerationaliseerde wereld om hen heen te laten zien dat die tekortschoot in haar wetenschappelijke manier van kijken naar de wereld. In het begin van de 19de eeuw was rond deze tijd het *ultramontanisme* ontstaan, of het geloof in de pauselijke onfeilbaarheid en een onvoorwaardelijke trouw aan de geestelijk leider, waar de orde aanhanger van was. Volgens de historicus Jeroen Koch was deze stroming, in de brede definitie van het woord, een reactie op de verlichting, de Franse Revolutie, het kapitalisme en andere politieke stromingen die ontstonden in de 19de eeuw.⁴⁵ Het volksgeloof en het geloof in wonderen was überhaupt een reactie op de vele, radicale, gebeurtenissen uit de 19de eeuw. Harris spreekt van een 'vroomheidsrevolutie'⁴⁶ rond deze tijd, een kerkelijke reactie die streed tegen het scepticisme en rationalisme in de 19de-eeuwse samenleving en die erin slaagde het grootste deel van de al slinkende kerkgang bij zich te houden. Het grootste deel van de kerkgangers was namelijk vrouwelijk. Zij hadden over het algemeen sneller een hang naar spiritualiteit. Harris spreekt echter ook over de loyale en 'anti-moderne' vrouwelijke kerkganger die eveneens tegen

---

⁴³ Harris, *Lourdes*, 224.

⁴⁴ Sorlin, *La Croix et les Juifs*, 22.

⁴⁵ Koch, 'Een pauselijk katholicisme', 285-286.

⁴⁶ Harris, *Lourdes*, 226.

de moderne ontwikkelingen van de maatschappij was en de nadruk legde op de bevindelijke en sentimentele kant van het geloof.⁴⁷ Drievijfde van het kerkelijk personeel in 1880 was volgens het onderzoek van Harris dan ook vrouwelijk.⁴⁸

Tegen het eind van de jaren '70 besloten de Assumptionisten om een blad te publiceren dat op gecultiveerde lezers gericht zou zijn: *La Croix*. Père d'Alzon had al een langere tijd oog voor de pers, sinds hij in de jaren '70 het dagblad *Le Pèlerin* had overgenomen, maar wilde nu met name onderwijzen in de rooms-katholieke leer. Ook de rechten van God wilde hij verdedigen in het maandblad. *La Croix* nam daarmee ook die taak over van de *Revue de l'enseignement chrétien*, zoals de redactie bij de eerste publicatie van *La Croix* schreef op 1 april 1880.⁴⁹ In de eerste jaren van *La Croix* waren de oplages maandelijks en betroffen het werken van meer dan 80 pagina's. Een fanatieke start van een goed georganiseerd blad, maar aanslaan bij het publiek deed het niet. Na het overlijden van Père d'Alzon, ook in 1880, werd zijn werk overgenomen door een van zijn leerlingen, Père Bailly, die de krant in juni 1883 terug liet komen met een geheel nieuwe lay-out.⁵⁰ In plaats van 80 pagina's bestond het nu nog maar uit 4 bladzijden en had het korte artikelen die makkelijk en snel leesbaar waren voor publiek. Met die nieuwe lay-out steeg de oplage van *La Croix* binnen zes jaar naar meer dan 100.000 exemplaren.⁵¹

Wat de gedachten achter het schrijven in *La Croix* typeerden, was het aan Père d'Alzon ontleende idee, dat de wereld een strijdveld was waarin God tegen Satan streed.⁵² Die strijd ging volgens de Assumptionisten uiteindelijk om de strijd tussen de kerk en de Republiek. Een belangrijk onderdeel dat de Assumptionisten in hun artikelen lieten terugkomen was de rol van verschillende bevolkingsgroepen in de strijd tegen de kerk die volgens hen binnen de Republiek onder de macht stonden van Satan stonden. Hoewel er volgens Sorlin in de beginjaren van *La Croix* nauwelijks iets gezegd werd over de rol van joden binnen de Republiek, veranderde dat rond 1884 toen Père Picard, een van de auteurs, steeds meer een type begon af te schilderen dat hij bestempelde als 'de slechte jood'.⁵³ Dit was de jood die Christus zou hebben verworpen, die op de macht over Frankrijk uit was, die al het geld in bezit had, en die een intense haat voor christenen zou hebben. Hoewel de andere auteurs nog twijfelden over deze uitspraken, werd de krant na 1886 met de publicatie van *La France Juive* door Édouard Drumont steeds

---

⁴⁷ Harris, *Lourdes*, 225-226.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Redactie, 'Recueil Mensuel', *La Croix*, 1 april 1880.

⁵⁰ Sorlin, *La Croix et les Juifs*, 32.

⁵¹ Ibidem, 41.

⁵² Ibidem, 30.

⁵³ Ibidem, 79.

systematischer antisemitisch. In dit 1200-paginagrote pamflet over de joden en hun geschiedenis in Frankrijk, liet Drumont zich racistisch uit over de joden, door hen te beschrijven aan de hand van uiterlijke kenmerken en de universele manier waarop ze zouden handelen. Ook beschuldigde hij hen ervan Frankrijk over te nemen in macht en met geld, door te stellen dat zij de schuld waren van de economische crisis na 1871 en te beweren dat zij hoge posities binnen de samenleving innamen door samen te zweren met andere bevolkingsgroepen. Hij schreef deelparagrafen over 'Le Juif civilisé et le Juif nature' en 'Son caractère particulier', waarin hij joden bepaalde karaktertrekken en fysieke eigenschappen toedichtte, maar ook over 'L'araignée d'or juive, *die juidische goldspinne*' en 'Les juifs rois de l'époque' waarin hij hen ervan beschuldigde op geld en macht belust te zijn. In de jaren die op deze publicatie volgden, verschenen in *La Croix* artikelen met exact dezelfde stellingnames die Drumont in zijn publicatie had gedaan. Daarmee groeide *La Croix* uit tot het meest antisemitische katholieke dagblad van Frankrijk in de 19de eeuw.

Toen de Dreyfusaffaire in de jaren '90 aanbrak, waren de Assumptionisten dan ook een belangrijke deelnemer in het debat. Ze waren zo fel anti-dreyfusard, dat president Waldeck-Rousseau de orde, ter verdediging van de Republiek op 24 januari 1900 ontbond.⁵⁴ Ook paus Leo XIII had de Assumptionisten al tijdens het Ralliement van 1892 op het matje geroepen vanwege hun uitspraken en hen geboden de cohesie tussen kerk en staat in Frankrijk in het oog te houden.⁵⁵ In 1901 werden zij door de staat weer geaccepteerd en schreven zij verder met waar zij gebleven waren. Na het vrijpleiten van Dreyfus in 1906 bleven zij antisemitisch gedachtegoed, hoewel minder op de voorgrond, verspreiden. Hoe dat gedachtegoed van de Paters Assumptionisten er precies uitzag, zal in de volgende hoofdstukken beschreven worden.

---

⁵⁴ Robert Gildea, *Children of the Revolution. The French, 1799-1914* (Cambridge 2008) 358.

⁵⁵ Harris, *The man on Devil's Island*, 220.

HOOFDSTUK 2

Religieus antisemitisme

Van alle vormen van antisemitisme die *La Croix* gebruikte, was het 'religieus antisemitisme' het oudste. Naast het politiek antisemitisme dat in hoofdstuk 4 aan bod zal komen, werd deze vorm door *La Croix* het meest gebruikt. Dat hield in dat haar antisemitische uitspraken vooral gebaseerd waren op religieuze ideeën. Dat het antisemitisme met name uit de religieuze hoek kwam was niet ongewoon. Al vanaf de kerkvaders bestond het 'antijudaïsme', waarin joden werden gezien als de aartsvijand van de kerk, omdat ze de moordenaar van Christus zouden zijn. Kwam het religieus antisemitisme echter ook met deze ideeën voor in *La Croix*? Hoe zag het religieus antisemitisme er in de krant uit? En op welke manier gebruikte zij dit in de strijd tussen kerk en staat?

2.1. Franse joden; Fransen en joden

In de beginjaren van *La Croix* schreef de krant zich vooral de educatieve missie toe om de kerk en de samenleving te onderwijzen in de rooms-katholieke leer. De artikelen die werden gepubliceerd hadden als doel dat te beschrijven wat er in de actualiteit gebeurde en werden aangevuld met nieuws en artikelen vanuit Rome of educatieve stukken waarin passages uit de Bijbel werden uitgelegd. In deze passages werden de Israëlieten beschreven als oudtestamentisch verbondsvolk, een volk uit de tijd voor Christus dat nog niet direct in verband werd gebracht met de joodse bevolking van Frankrijk in de 19de eeuw. In de exegetische artikelen schreef de krant wel over de Israëlieten als de antagonist van het christendom. Zij hadden weliswaar het Oude Testament of de Thora ontvangen, maar hoe ze deze moesten interpreteren wisten zij volgens *La Croix* niet.⁵⁶ Van een systematisch antisemitisme ten opzichte van de Frans-joodse bevolking uit de 19de eeuw was in de beginjaren van *La Croix* dus nog niet zozeer sprake. Ook Sorlin sluit daarbij aan. Hij benoemt dat de krant eerder gelukkig was met het feit dat de joden als groep integreerden in de Franse samenleving, omdat de bekering van de joden een teken was van de eindtijd waarna definitief een hemels koninkrijk zou komen op aarde.⁵⁷ De keren dat er wel sprake was van een antisemitisch getint artikel, hadden volgens hem meer te maken met politiek-

---

⁵⁶ Redactie, '4e dimanche de Carême', *La Croix*, 14 maart 1885.

⁵⁷ Sorlin, *La Croix et les Juifs*, 74.

maatschappelijke omstandigheden waarin joden de schuld kregen, maar systematisch was het nog niet.⁵⁸

Naarmate de jaren vorderden, en er meer partijen in de samenleving uitspraken deden over de aanwezigheid van joden in Frankrijk, werd ook de mening van *La Croix* systematischer en negatiever. Politieke en sociale ontwikkelingen werden steeds vaker in negatief opzicht in verband gebracht met de aanwezigheid van de joodse bevolking in Frankrijk. Die aanwezigheid zou later steeds vaker worden aangeduid als 'de joodse invasie'. De economische crisis na de Frans-Pruisische oorlog, ontslag van christelijke officieren, verminderd kerkbezoek; het werd in *La Croix* meer en meer geweten aan de joden. Wat de reden voor deze systematisering van uitspraken was, wordt door Sorlin uitgelegd aan de hand van het feit dat de krant rond 1884 een politieke richting probeerde te zoeken.⁵⁹ De ontwikkelingen die aan de gang waren in de jaren '80, onder de leiding van de antiklerikale Jules Ferry, stonden in het teken van de secularisering van de maatschappij. In 1881 werd het onderwijs gesecculariseerd en herzien en rond 1884 ontstond er een hevige discussie over de samenzwering van vrijmetselaars in de samenleving. Dit naar aanleiding van een door paus Leo XIII gepubliceerde encycliek waarin hij de vrijmetselarij veroordeelde. De activistische Assumptionisten zochten met *La Croix* een manier om zich te verdedigen tegen die secularisatie, maar wilden ook politieke invloed krijgen.

Het begin van de systematisering in het antisemitisme in de krant begon op het moment dat de auteurs van de krant de joden categoriseerden. Zowel als apart volk binnen de Franse samenleving, maar ook als individu. Werde een joods persoon eerst nog als ieder andere Fransman met lidwoord en achternaam aangeduid, nu werd daar een categorisatie aan toegevoegd. De eerste keer dat dat gebeurde in het geval van een politieke situatie en niet in een die betrekking had op de joodse religie of cultuur, was in 1883. Hierbij werd een journalist van het monarchistische dagblad *Le Gaulois*, later republikeins, ervan beschuldigd een roddel te hebben verspreid over een zekere Mgr. Freppel, een rooms-katholiek politicus. Die roddel werd aangeduid met 'la sale et honteuse calomnie du juif Meyer'⁶⁰, wat 'de vuile en schandalige roddel van de jood Meyer' betekende. Dhr. Meyer werd niet langer aangeduid als een gewone Fransman, maar gecategoriseerd als jood waarbij het feit dat de roddel 'vuil en schandelijk' was iets te maken leek te hebben met zijn joodszijn. Deze categorisatie is van belang om te noemen, omdat dit het begin was de scheiding van Fransen en joden in de krant. Het was het begin van de polarisatie tussen de joden en de rest van de samenleving, waaraan *La Croix* bijdroeg.

---

⁵⁸ Sorlin, *La Croix et les Juifs*, 77.

⁵⁹ Ibidem, 80.

⁶⁰ Redactie, 'Mgr Freppel', *La Croix*, 26 december 1883.

La Croix raketde hier een oude discussie op. De categorisatie kon in een grotere discussie gezet worden die al sinds het eind van de 18de eeuw in heel Europa actueel was. Die discussie ging over de vraag of de joodse bevolking een religieuze of een etnische minderheid was, en wat haar 'nut voor de samenleving' zou kunnen zijn zoals bijvoorbeeld in Polen werd gezegd.⁶¹ In Frankrijk begon die discussie rond het Edict van Versailles uit 1787, toen niet-katholieke gelovigen met uitzondering van de joden weer gelijke rechten kregen. Malesherbes, een Franse politicus en adviseur, werd gevraagd om onderzoek te doen naar de joodse bevolking in Frankrijk, om te zien of die niet ook dezelfde rechten als de protestanten konden krijgen. Volgens de Nationale Assemblée waren de joden net als de anderen gewoon Frans.⁶² Maar wat nu als hun joodszijn niet werd afgeleid uit hun religie, maar uit het zijn van een natie? Zouden ze dan ook Frans zijn, en mochten ze dan wel dezelfde rechten hebben? *La Croix* nam in dat debat de stelling in dat joden een etnische minderheid waren⁶³ en daarom geen onderdeel uit konden maken van de Franse bevolking. Ze waren buitenstaanders. Met dat idee kon ze de joden ook scheiden van de rest van de bevolking en sloot ze zich aan bij wat abbé Maury, een belangrijke rooms-katholieke bisschop, al aan het begin van de 19de eeuw had gezegd. Volgens hem waren de joden geen religieuze, maar een etnische minderheid, omdat ze hun eigen wetten altijd hadden gehouden.⁶⁴ *La Croix* trok de scheiding tussen jood en Fransman vervolgens verder door, door de scheiding te maken tussen jood en christen en de parallel te trekken tussen de 'echte' Fransman en de christen. De ware Fransman was een rooms-katholiek⁶⁵, en dus geen jood. Deze polariserende opmerking was uiteindelijk essentieel in de ontwikkeling van het antisemitisme in de krant en maakte ook andere argumenten van *La Croix* in een later stadium in eigen ogen valide.

2.2. Revolutie en de kerk: een strijdtoneel tussen goed en kwaad

Raciale, sociaaleconomische en politieke vormen van antisemitisme waren steeds meer aanwezig nadat *La Croix* de joodse bevolking begon te scheiden van de Franse natie. Zeker na de publicatie van *La France Juive* door Édouard Drumont in 1886, die breder uitgemeten zal worden in de volgende hoofdstukken, werd de variëteit aan antisemitische argumenten groter. Elk argument kon echter teruggevoerd worden op het religieus antisemitisme dat voor *La Croix* als rooms-katholiek dagblad het belangrijkste was. Al vanaf de kerkvaders werden de joden in de kerk gezien

⁶¹ David Vital, *A people apart. The Jews in Europe 1789-1939* (New York 1999) 93.

⁶² Vital, *A people apart*, 43.

⁶³ Abonné van *La Croix*, 'La pieuvre juif', *La Croix*, 29 juni 1887.

⁶⁴ Vital, *A people apart*, 44.

⁶⁵ Le Sage, 'Reconquérir', *La Croix*, 18 december 1890.

als de vijanden van Christus, aangezien zij verantwoordelijk werden gehouden voor de kruisdood van Christus. Naar deze haat wordt vaak gerefereerd als een theologisch 'antijudaïsme', waarbij de kerk de joden verwijt Jezus als messias te erkennen en zich als vijand van de kerk af te spiegelen.⁶⁶ Het antijudaïsme werd later door sociaaleconomisch antisemitisme geïntensiveerd.⁶⁷ Voor *La Croix* was dit gegeven niet anders. Het rechtvaardigde het antisemitisme voor *La Croix* juist. De joden waren immers de vijanden van de kerk.

Het religieus antisemitisme in *La Croix* bestond allereerst uit de aanname dat het joodse karakter in zijn kern slecht was. Die uitspraak hield verband met een theologische achtergrond. De joden hadden met de moord op Christus namelijk een vervloeking over zichzelf afgeroepen. Deze stelling ontleenden zij aan de passage uit het nieuwtestamentische Bijbelboek Mattheüs, waarbij Pilatus het joodse volk vroeg wie hij moest kruisigen: Jezus of Bar-abbas, een beruchte gevangene. De Israëlieten antwoordden daarbij dat Jezus gekruisigd moest worden en dat zijn bloed over hun en hun kinderen mocht komen.⁶⁸ Deze vervloeking stond daarom in direct verband met occulte praktijken en vrijmetselarij waaraan joden schuldig zouden zijn.⁶⁹ Bovendien verwees de krant naar de joodse apostel Judas die Jezus voor dertig zilverlingen verkocht en verraden had. Het verraad van Judas bevestigde het karakter van joden voor de krant alleen nog maar meer. De naam Judas was bovendien afgeleid van het woord 'Judea', het land waar de Israëlieten vandaan kwamen. Daarmee werd het voor de kerk extra makkelijk om een vinger te wijzen naar de joden. Het was een joodse macht die achter het verraad van de kerk zat.⁷⁰ Joden en vrijmetselaars zwoeren dus samen volgens *La Croix* en hielden de natie en de kerk voor het lapje. De geestelijkheid was daar volgens de krant de dupe van.⁷¹ Sterker nog, de occulte samenzwering zou als hoofddoel de destructie van de katholieke kerk hebben onder de invloed van Satan zelf.⁷² Om dat doel te behalen probeerden ze volgens de krant middelen te verzamelen om die destructie mogelijk te maken.⁷³ Dat middel was de pers, die de joden en vrijmetselaars volgens de krant samen en volledig in handen hadden.

Er was voor de joden wel een manier om aan die vervloeking, die ze over zichzelf hadden afgeroepen, te ontkomen. Dat was volgens *La Croix* de bekering tot en het geloof in Christus. De

---

⁶⁶ François Delpech, 'La Révolution et l'Empire', in: Bernhard Blumenkranz (red.), *Histoire des Juifs en France* (Toulouse, 1972) 265-301, aldaar 267.

⁶⁷ Delpech, 'La Révolution et l'Empire', 268.

⁶⁸ Mattheüs 27: 25, NBG-vertaling (Haarlem 1951)

'En al het volk antwoordde en zeide: Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen!'

⁶⁹ Le Moine, 'Le Juif', *La Croix*, 3 november 1894.

⁷⁰ Peter Stanford, *Judas. The troubling history of the Renegade Apostle* (Londen 2015) 217.

⁷¹ Le Frère, 'Les soeurs maçonnnes', *La Croix*, 19 mei 1886.

⁷² Félix Arsène, 'Comité de defense sacerdotale', *La Croix Supplément*, 7 december 1894.

⁷³ Arsène, 'Comité de defense sacerdotale'.

verwerping van Christus had er volgens de krant voor gezorgd dat het verbond tussen God en de joden uit het Oude Testament, niet langer gold. Deze gedachte ontsprong uit het al eeuwenoude theologische concept van de 'vervangingstheologie'. Eeuwenlang was dat een belangrijk dogma geweest voor zowel de katholieke als de protestantse kerk: God sloot in het Oude Testament een verbond met het joodse volk via welke het heil uiteindelijk tot de heidenvolken zou komen. Met de komst van de joodse Jezus van Nazareth in het Nieuwe Testament, was daarmee een belofte in vervulling gegaan. De vervangingstheologie stelde echter dat met de kruisiging en de verwerping van Christus door de joden deze belofte teniet was gedaan. Zij zagen hem namelijk als een valse profeet. De gedachte werd onder andere ontleend aan de Bijbelpassage van Romeinen 11.⁷⁴ Vanwege de verwerping van Christus en de ongehoorzaamheid van het joodse volk zou God verder gaan met een nieuw volk dat ethischer, spiritueler en gehoorzamer was: de christenen. God had volgens de vervangingstheologie in dit nieuwe verbond met de kerk, de joden verworpen en was met de kerk verder gegaan. Alleen door de bekering tot Christus konden de joden weer in het verbond meedelen.

La Croix ging dus uit van het idee dat de joden als vijand tegenover Christus en de kerk stonden. Bovendien was zij van mening dat het in de geestelijke strijd de bondgenoot van God was en vijand van de joden. Dat *La Croix* daar absoluut van overtuigd was, was te zien in het volgende rozenkransgebed, een belangrijk rooms-katholiek gebruik, waarin zij de vijandschap tegenover de joden en een bondgenootschap met God lieten zien:

Le cœur me fend de douleur, ô mon Dieu, sur la félonie et inhumanité des Juifs, et des juges qui, vous voyant tout épuisé et plus mort que vif, les épaules toutes meurtries et déchirées de plaies, le sang dégoutant de tous côtés, vous chargeant du lourd bois de Croix.⁷⁵

La Croix bad tot God: 'Mijn hart breekt van pijn, mijn God, om het verraad en de onmenselijkheid van de joden'. Dit had betrekking op de kruisdood van Christus. De woordkeuze in dit citaat deed direct denken aan wat de krant van joden vond. Er was een afstand van de joden tegenover God en een vijandschap met Christus en de kerk. De woorden 'félonie', 'verraad' en 'inhumanité', 'onmenselijkheid' spraken ook een zekere aanname uit over het karakter van joden. Een aanname die later veel meer gebruikt zou worden. Bovendien lieten de

---

⁷⁴ Romeinen 11: 11-15, NBG-vertaling (Haarlem 1951)

'Ik vraag dan: zij [de joden] zijn toch niet zo gestruikeld, dat zij wel vallen moesten? Volstrekt niet! Door hun val is het heil tot de heidenen gekomen, om hen tot naijver op te wekken. 12 Betekent nu hun val rijkdom voor de wereld en hun tekort rijkdom voor de heidenen, hoeveel te meer hun volheid! 13 Ik spreek tot u, heidenen. Juist omdat ik apostel der heidenen ben, acht ik dit de heerlijkheid van mijn bediening, 14 dat ik zo mogelijk de naijver van mijn vlees (en bloed) mocht opwekken, en enigen uit hen behouden. 15 Want, indien hun verwerping de verzoening der wereld is, wat zal hun aanneming anders wezen dan leven uit de doden?'

⁷⁵ Redactie, 'Le mois du rosaire', *La Croix*, 15 oktober 1885.

woorden niet alleen een kwaadaardigheid van joden zien, maar ook het martelaarschap van Christus en de kerk. Het was de kerk die het slachtoffer was van de onmenselijkheid en het verraad van de joden. Dit martelaarschap zette de argumenten van de krant in een onaantastbare positie.

2.3. De Revolutie is de vijand van het Franse volk

De oorzaak die volgens *La Croix* ten grondslag lag aan het feit dat de joden de destructie van de kerk beoogden, een uitgangspunt van de krant, was de Franse Revolutie. Daarmee was de rooms-katholieke kerk al sinds het eind van de eeuw ervoor in strijd. De staatsvormen en ideeën die daaruit voort waren gevloeid, hadden een antiklerikale samenleving gecreëerd en ervoor gezorgd dat mensen bij de kerk waren weggegaan. Bovendien was er daardoor een tekort aan moreel geweten gekomen als gevolg van de verbreiding van het liberalisme:

Le libéralisme, issu de la Révolution, du philosophisme et du protestantisme, gouverne le monde sans conteste depuis cent ans. Il a pris à tâche de comprimer l'esprit chrétien, de l'étouffer dans les âmes et de lui enlever toute influence politique. [...] Le libéralisme sectaire est allé plus loin ; il a inventé ces formules : le cléricalisme voilà l'ennemi, les curés ont fait la guerre, les curés sac au dos, et tant d'autres pour semer l'injure, la calomnie et la haine dans la nation, et tout cela dans le but avéré de séparer le peuple de ses défenseurs-nés, afin de l'exploiter ensuite à volonté. Inutile de demander qui a inventé le système : cherchez le juif. [...] Le libéralisme, à la fois sectaire et judaïque, a pour résultat l'exploitation des vices de la pauvre humanité. [...] Parallèlement à l'impiété et à l'immoralité, se produisent l'agiotage, la ruine des petits, l'accumulation de la fortune dans quelques mains plus ou moins suspectes, l'invasion juive, l'accumulation des prolétaires dans les villes et les centres ouvriers, la lutte des classes, et comme contre-coup la révolution sociale sans cesse imminente.⁷⁶

Het liberalisme, als gevolg van de revolutie, de filosofie en het protestantisme, had volgens de krant als enige voorziene taak de 'christelijke geest te onderdrukken, die te verstikken in elke ziel en het [de christelijke geest] van elke vorm van politieke invloed te ontdoen'. Het liberalisme had geleid tot de 'exploitatie van de verdorvenheid van de menselijkheid' en had de godvrezendheid en moraal uit de samenleving gehaald. Degenen die daarvoor verantwoordelijk werden gehouden, waren de joden: 'Inutile de demander qui a inventé le système: cherchez le juif'. Het liberalisme werd verantwoordelijk gehouden voor zowel de secularisering van het onderwijs als het uit de samenleving halen van religie. Dat was pijnlijk voor de katholieken, want religie was

---

⁷⁶ L'Ami, 'Causerie économique et sociale', *La Croix Supplément*, 27 november 1894.

hun identiteit en het onderwijs was een waardevolle pijler binnen hun geloof. Bovendien had het liberalisme niet alleen voor een verminderde aanhang gezorgd; de revolutie had de kerk ook beschaamd door haar machtsverlies en de bloederige geschiedenis die er voor de kerk was ontstaan. Aartsbisschoppen waren vermoord, regeringen hadden actief antiklerikale maatregelen doorgevoerd en meermaals hadden er massaslachtingen onder priesters en andere katholieken plaatsgevonden. Voor *La Croix* was de strijd tegen de revolutie een strijd tussen goed en kwaad, die sinds 1789 gaande was.

Joden, die met de revolutie gelijke rechten hadden gekregen, kwamen daarom voor de katholieken zeker niet in een beter daglicht te staan. Naast dat *La Croix* de joden zag als het brein achter het liberalisme, citeerde de krant een mening van een zekere Jacques de Biez, die tijdens een bespreking van *La France Juive* had gezegd dat de revolutie zelfs alleen maar voordelen had gehad voor de joden. De Biez had daarbij geroepen:

français, mes compatriotes, a-t-il dit, vous avez cru faire la Révolution pour nous, - la nation française, - vous l'avez faite pour le juif : il y a eu maldonne, retournons en arrière, la partie est à recommencer.⁷⁷

Door deze uitspraak te citeren benadrukte *La Croix* opnieuw een scheiding tussen joden en de rest van de Franse samenleving. Het waren de Fransen, hun landgenoten, die een revolutie waren begonnen die enkel nut had gehad voor de joden. De revolutie had naast de destructie van de kerk bovendien het ontmantelen van alle christelijke naties tot doel. Door de via de revolutie verkregen rechten waren de joden binnengekomen in het politieke systeem en probeerden ze zo van binnenuit de naties hun christelijke karakter te laten verliezen:

On savait que l'administration, l'armée, la magistrature, comme les finances, sont encombrées d'étrangers juifs internationaux qui se poussent les uns les autres, pour perdre les nations chrétiennes. Ces étrangers se targuent d'une loi qui leur a conféré le titre de Français en France et en Algérie. Et sous ce prétexte, bien que restant juifs, ils ont pullulé dans l'Université, dans l'administration, dans la magistrature, dans l'armée elle-même, jurant que le Christ ne compte plus pour la société moderne, et que la race déicide va conquérir le monde.⁷⁸

Joden als brein achter het liberalisme, als brein achter de revolutie. *La Croix* was ervan overtuigd dat de joden erop gebrand waren Christus uit de samenleving te halen en als 'godsmoordend ras de wereld [te] veroveren'. De revolutie had ervoor gezorgd dat de kerk haar macht was verloren en dat het antiklerikalisme doorzette. Hierin lag een pijnpunt dat nog dieper ging dan een

---

⁷⁷ *La Croix* citeert hier Jacques de Biez, 'Gazette du jour. La France Juive', *La Croix*, 28 mei 1886.

⁷⁸ Le Moine, 'Le Juif', *La Croix*, 3 november 1894.

oppervlakkige afkeer van joden. Het ging uiteindelijk om de afkeer van een diabolische revolutie en wat daaruit voort was gekomen. Het ging ook om de erkenning van de invloed van de kerk en de identiteit van Frankrijk als rooms-katholieke natie. De identiteit van Frankrijk was rooms-katholiek; joden waren de vijanden van Christus en de kerk; dus joden waren de vijand van Frankrijk. Met dit idee dat de joden ook een nationaal gevaar waren, droeg de krant niet alleen hun eigen katholieke standpunt uit, maar was het ook de deur naar de rest van de niet-joodse samenleving.

HOOFDSTUK 3

Sociaaleconomisch antisemitisme

Het 'sociaaleconomisch antisemitisme' was maatschappelijk van aard. Poorthuis en Salemink omschreven dit als het idee dat joden het brein zijn achter het kapitalisme en de economie in handen hebben.⁷⁹ Van de verschillende soorten antisemitische uitspraken die *La Croix* deed in haar artikelen, was het sociaaleconomisch antisemitisme de meest 'ondersteunende'. Dit argument bleef gedurende de hele onderzoeksperiode, van het begin van de oprichting van de krant tot aan de scheiding van kerk en staat in 1905, terugkomen; zowel in de vorm van insinuerende beschuldigingen aan het adres van joodse bankiers, als de vanzelfsprekendheid waarmee over een geldzuchtig karakter van joden werd geschreven. Dit hoofdstuk behandelt het idee van *La Croix* dat joden de macht en het geld bezitten in Frankrijk. Welke argumenten gebruikte de krant om dit idee te onderbouwen? En op welke manier gebruikte *La Croix* haar argumenten in de strijd tussen kerk en staat?

3.1. Macht over het Franse geld

Waar *La Croix* van overtuigd was, was dat de joden de macht hadden over de financiële situatie in Frankrijk. Volgens de krant waren de joden, in tegenstelling tot de rest van de bevolking, rijk, en werd hun geldbezit daarom soms uitgebreid uitgemeten in artikelen: 'Juif et Riche à millions'⁸⁰ of 'La richesse des juifs de Londres'⁸¹. Joodse familienamen, zoals Rothschild en Dreyfus, werden samen met de hoogte van hun vermogens vermeld en er werd tot in detail omschreven waar al het geld aan verdiend werd. Het feit dat de krant hier aandacht aan schonk, leek aan te duiden dat *La Croix* het nieuwswaardig vond. Wellicht was dat ter bevestiging van een negatief cliché. Het noemen van de sommen suggereerde een decadente levensstijl, maar benadrukte ook de geldzucht die joden zouden hebben. *La Croix* was bang dat de joden door de hoge posities die ze binnen de zakenwereld bekleedden, de financiële situatie van Frankrijk zouden overnemen.⁸² Meermaals werd er in teksten verondersteld dat joden in het bezit waren van de nationale banken, de Franse pers en de nationale spoorwegen. Frankrijk was al op weg naar een overheersing door het joodse volk. Je hoefde maar 'een financieel dagblad open te slaan om te zien door wie het

---

⁷⁹ Poorthuis en Salemink, *Een donkere spiegel*, 30.

⁸⁰ Redactie, 'Nouvelles Politiques. Une candidature à Paris', *La Croix*, 16 maart 1887.

⁸¹ Redactie, 'Gazette du jour. La richesse des juifs de Londres', *La Croix*, 11 mei 1887.

⁸² Redactie, 'Variété. De l'identité des programmes. Juif et Franc-Maçon.', *La Croix*, 16 oktober 1886.

[geld] werd beheerst'.⁸³ Er zou zelfs al sprake zijn van een alleenheerschappij, een monopolie over het geld van de Franse staat:

La main et l'or du juif ne sont donc pas étrangers à cette vaste conspiration anti-chrétienne qui se déroule sous nos yeux ; et comme ce sont eux qui et non les chrétiens qui en profitent, comment ne pas croire à leurs propres paroles ? [...] Lisez la France Juive aux pages 82 et 88 du premier volume : "Ces accaparements formidables qui troublent si profondément l'équilibre économique et qui donnent à quelques individus une puissance effrayante sont un de ces côtés saisissables du règne des juifs."⁸⁴

Het citaat dat *La Croix* hierboven aanhaalde was afkomstig uit het boek van Drumont, waarbij het woord 'accaparements' letterlijk de 'monopolisering' van de economische balans van Frankrijk betekende. Die monopolisering zou de joden 'beangstigend veel macht geven'. En dat gebeurde allemaal onder de neus van de Franse bevolking.

Was de mening die *La Croix* over het geldbezit van de joden had, gefundeerd? Esther Benbassa, een belangrijke Franse intellectuele, stelt in haar studie naar de Franse bourgeoisie dat de revolutie de joden inderdaad de toegang had gegeven tot assimilatie in de Franse samenleving en daarmee tot hogere klassen. 12 procent van de totale joodse bevolking maakte deel uit van de bourgeoisie in 1808, wat rond 1840 was gegroeid naar 17 procent.⁸⁵ Het grootste deel daarvan bevond zich in de middenbourgeoisie, en maar een klein deel in de hogere bourgeoisie. Vaak hadden joden in de middenbourgeoisie carrières in mode, luxegoederen of de veehandel en zaten de joden in de hogere bourgeoisie in het bankwezen. Binnen die kringen waren ze zeker succesvol, maar van een alleenheerschappij was zeker geen sprake. De cijfers bewezen dat de joodse bourgeoisie maar 2 procent van de totale bourgeoisie uitmaakte.⁸⁶ De totale joodse bevolking van Frankrijk besloeg rond 1861 zelfs maar 0,2 procent van de totale Franse bevolking.⁸⁷ Een even groot of groter deel van de joodse bevolking op dat moment, 20 procent van de joden in Parijs, leefde zelfs in extreme armoede.⁸⁸ De grote toestroom van Oost-Europese joden in de jaren '80, als gevolg van de Russische pogroms, maakte dat deel nog groter.

---

⁸³ Redactie, 'Variété. De l'identité des programmes. Juif et Franc-Maçon.', *La Croix*, 16 oktober 1886.

⁸⁴ Redactie, 'Variété. De l'identité des programmes. Juif et Franc-Maçon.', *La Croix*, 22 oktober 1886.

⁸⁵ Esther Benbassa, *The Jews of France: A history from Antiquity to the Present* (Princeton, 1999) 104.

⁸⁶ Benbassa, *The Jews of France*, 106.

⁸⁷ *Ibidem*, 99.

⁸⁸ *Ibidem*, 107.

Wat betreft het bankwezen maakten joden in 1865 één zesde deel uit van de topbankiers.⁸⁹ 45 of 50 van de 300 waren joods. 30 jaar later, in 1892, waren dat er absoluut meer, maar relatief minder. 90 tot 100 van de 440 van de bankiers waren daarvan joods. Een aanzienlijk deel was dat inderdaad, maar overgenomen hadden ze het niet. Van een 'joodse bank' zoals die door *La Croix* werd omschreven kon eigenlijk geen sprake zijn volgens de historicus François Delpech. Veel joden woonden namelijk afgezonderd van anderen en vaak leefden zij ook niet meer vanuit joodse gebruiken.⁹⁰ De joodse bankiers aan wie het wel te zien was dat ze joods waren, waren volgens hem alleen de Rothschilds.

Dat religieuze ideeën ook aan dit antisemitisch argument ten grondslag lagen was in het citaat van Drumont in het klein te zien. Achter de veronderstelde macht en het geld van de joden zou een 'omvangrijke antichristelijke samenzwering' schuilgaan. Een samenzwering waarvan uiteindelijk ook het Franse volk de dupe zou zijn, zo merkte een van de meest speculatief schrijvende redacteurs van *La Croix*, Le Moine, op:

Le monopole juif commence à être fortement battu en brèche, et c'est là une question économique plus utile à envisager que beaucoup d'autres pour le bien-être de l'ouvrier. Nous ne demandons pas qu'on massacre le peuple déicide [...] nous demandons qu'on fasse des saignées à son or, qui est le sang de notre peuple, car cet or est fait de nos sueurs, puisque le juif ne travaille pas, mais spéculé.⁹¹

Het geld dat de joden in bezit zouden hebben, was volgens hem het 'sang de notre peuple', het 'bloed van ons volk'. Het geld of letterlijk het goud, 'son or', zou met het zweet van het Franse volk verdiend zijn, maar was door de joden verkregen zonder ervoor te hebben gewerkt. Met die uitspraak beschuldigde hij de joden er niet alleen van het geld van het volk af te pakken, maar maakte hij het voor de lezer ook makkelijker om een negatief beeld van joden te vormen. Bovendien was niet alleen het volk, maar de kerk er volgens de krant ook de dupe van:

La haute banque est représentée par d'immenses fortunes, la plupart aux mains des juifs. [...] Le pauvre petit million, qui semblait à nos pères le chiffre suprême auquel pût viser l'audace humaine, semblerait bien misérable à côté de ces fortunes formidables.⁹²

---

⁸⁹ Benbassa, *The Jews of France*, 104.

Benbassa citeert hier een studie van: Jean-Yves Monnier, 'La vérité sur les Juifs de France au XIXe siècle', *L'Histoire* 148 (Oktober 1991) 33.

⁹⁰ François Delpech, 'De 1815 à 1894', in: Bernhard Blumenkranz (red.), *Histoire des Juifs en France* (Toulouse, 1972) 305-346, aldaar 312.

⁹¹ Le Moine, 'Monopole Juif', *La Croix*, 8 november 1890.

⁹² Redactie, 'Varia. Grandes fortunes françaises.', *La Croix*, 10 mei 1888.

De joden hadden 'immenses fortunes', waarbij het 'kleinzielig miljoen' dat de kerk kreeg niets leek. De woordkeuze was in dit citaat opnieuw ontzettend belangrijk. Net als in het rozenkransgebed uit hoofdstuk 2, werd de kerk een martelaarspositie of slachtofferrol aangemeten. Het gaat er daarbij niet zozeer om of de kerk daadwerkelijk een substantieel kleiner bedrag kreeg toegewezen, maar om de manipulatieve manier waarop de redacteurs van *La Croix* schreven. De krant liet met dit citaat zien dat de kerk, in haar ogen, opnieuw het onderspit delfde. Door de revolutie hadden de joden macht en geld verkregen. Daaraan verbond de krant vervolgens ook Judas weer. Zoals Judas Jezus had verraden in ruil voor dertig zilverlingen, zo had ook de Republiek de kerk verraden:

La lutte est engagée entre la commis-mission [sic] et le ministère. Ce soir nous saurons à qui la victoire. [...] Banqueroute et la guerre [...] Comment s'en tireront-ils ? [...] Par des ventes ? Oui. Ils vendent les diamants de la couronne, mais ils vendent surtout, comme Judas, l'Eglise à la Révolution et aux Juifs.⁹³

Met de revolutie had de Republiek 'de diamanten van de kroon verkocht', maar vooral zoals Judas dat had gedaan 'de kerk verkocht aan de revolutie en de joden'. De joden zouden namelijk niet eens alleen de spoorwegen en de liberale pers hebben overgenomen, ze zouden ook zijn doorgedrongen in de conservatieve, katholieke en royalistische pers. De Republiek was eigenlijk de heerschappij van de joden onder invloed van Satan, die de kerk wilde vernietigen. De heerschappij van de joden was het rijk van de Antichrist, de uiteindelijke vijand van Christus die in de eindtijd zou opstaan:

Le monde juif tient les chemins de fer et la presse. Aujourd'hui on annonce que M. de Rothschild, déjà propriétaire d'une part du Times, devient le propriétaire prépondérant du grand organe de la Cité, si souvent hostile à la France. Les juifs sont propriétaires même des journaux conservateurs-catholiques-royalistes comme le Gaulois, et mettent le veto quand il s'agit de certaines questions. [...] Cette domination du peuple déicide prépare le règne du juif qui sera l'Anté-Christ.⁹⁴

Dat de krant de 'heerschappij van het godsmoordende volk, het rijk van de Antichrist' noemde, liet zien hoezeer *La Croix* een vijand zag in de aanwezigheid van de joden. De Antichrist was in de Bijbel de belangrijkste vijand na Satan en zou de laatste strijd strijden tegen Christus voordat het hemelse koninkrijk aan zou breken. De religieuze achtergrond van *La Croix* kwam ook in het sociaaleconomisch antisemitisme steeds weer terug: het waren de 'godsmoordende joden' die

---

⁹³ Le Frère, 'De l'argent et du sang', *La Croix*, 18 mei 1887.

⁹⁴ Redactie, 'Gazette du jour. M. de Rothschild.', *La Croix*, 28 december 1886.

het geld bezaten en belangrijke posities bekleedden, en het was de kerk, maar ook de Franse natie die daar de dupe van waren.

3.2. Woekeraars en opportunisten

Het idee dat de joden de macht over de financiële situatie hadden, werd onderbouwd met twee benamingen die in de krant steeds weer terugkwamen. 'Woekeraar' en 'opportunist' wezen niet alleen op de manier waarop joden zakendeden, maar zinspeelden ook op een universeel joods karakter. Joden werden er door *La Croix* van beschuldigd onafgebroken op hun eigen winst uit te zijn⁹⁵ en deze te verkrijgen door misbruik te maken van hun werknemers en diefstal te plegen:

De plus, les procédés juifs, pour gratter, peuvent renverser l'entreprise et faire perdre cent francs sur cent francs, si l'épargne ne parvient point à satisfaire leurs appétits grossissants. Tel est le monde, on ne peut rien faire sans donner le plus gros morceau aux parasites et souvent sans donner des bonnes mains gouvernementales prodigieuses. [...] Donc l'épargne, qui est une si excellente chose, passe pour ridicule quand elle se réfugie dans un bas ; elle ne rapporte souvent que le droit de payer des impôts quand on la place en terres, et elle fait naufrage pour les trois quarts et très souvent pour la totalité quand on la met aux doigts crochus des juifs.⁹⁶

Alles wat gespaard zou worden door de werknemers, zou verloren moeite zijn volgens *La Croix*, omdat ze door de steeds maar 'groter wordende honger naar geld' van de 'parasitaire' joden alleen maar geld zouden kwijtraken. Tegen die geldzucht kon volgens de krant niemand wat beginnen, want het zat volgens haar in het karakter van de joden. Op die manier heersten zij volgens de krant over de politiek, de financiële wereld, de zaken- en de industriële wereld en schopten zij het zelfs tot de hoogste kringen in de samenleving. Door het heffen van belastingen, door het investeren van geld bij de beurs en door middel van speculatie, roofden ze het geld van de bevolking voor hun eigen gewin. Nogmaals maakte de krant duidelijk dat er een scheiding tussen de joodse en niet-joodse bevolking van Frankrijk was, door te stellen dat de eersten de Franse bevolking 'miljoenen had ontnomen':

Les gros banquiers d'Israël, avec les millions qu'ils nous ont pris au moyen de l'agiotage et de la spéculation, dominant aujourd'hui le monde de la politique, de la finance, du commerce et de l'industrie, et même les hautes classes de la société. Depuis longtemps déjà, ils ont leurs entrées dans les salons les plus aristocratiques de la capitale ; ils reçoivent eux-mêmes dans leur brillantes

---

⁹⁵ L. d'Ormoï, 'La Situation de l'Agriculture en France', *La Croix*, 13 mei 1886.

⁹⁶ Le Moine, 'Bons placements', *La Croix*, 29 januari 1888.

soirées nos anciens ducs et pairs ; et ils peuvent espérer, que dans un avenir prochain, il sera de mode de redorer son blason en épousant une juive.⁹⁷

Dat werd door de krant ook toegerekend aan het feit dat de joden de aristocratie in Parijs hadden overgenomen. Het leek jaloezie te zijn van *La Croix*. Wellicht had het te maken met het bondgenootschap dat vaak bestond tussen de geestelijkheid en de adel, en was *La Croix* bang dat het verbond tussen troon en altaar voorgoed verbroken zou zijn. Op een cynische manier werd geschreven over de joodse aristocratie. Waarschijnlijk zou het 'de mode gaan worden om een rijke partij te trouwen door met een joodse in huwelijk te treden'.

Het venijn en de met bevooroordeelde en racistische beschuldigingen doorspekte stijl van *La Croix* was giftig, manipulatief en van invloed op de lezer. De krant schetste een complottheorie waarin de joden de politiek, de financiële wereld, de handel en industrie en zelfs de hoogste klassen van de samenleving domineerden, terwijl de lagere klassen daar niets tegenover konden zetten. De manier waarop joodse bankiers handeldreven, was volgens *La Croix* de oorzaak van faillissement en schulden in bepaalde sectoren. Om dat argument te onderbouwen, haalde zij een voorbeeld aan van een joods-Duitse bankier die bankroet zou zijn gegaan in de graansector, waardoor hij het spaargeld van de gemeente Mannheim zou hebben verspeeld:

Le banquier juif, G. Maas, de Mannheim, vient de faire une banqueroute de près de 20 millions. Ce juif se livrait à une spéculation effrénée sur les blés et achetait et vendait des denrées qui n'ont jamais été et ne seront jamais semées ! Ce qui est triste, c'est que parmi les créanciers de ce juif se trouvent la caisse d'épargne municipale de Mannheim, l'Officialité, le chapitre et le grand séminaire de Spire, c'est-à-dire le banquier a fait perdre leur argent et aux pauvres et à l'Eglise.⁹⁸

Met het verliezen van dat spaargeld was niet alleen de gemeente Mannheim de dupe geworden, maar moesten de plaatselijke kerk en de armen het ook bekopen. In Frankrijk was dat niet anders. Het bankroet van Frankrijk als gevolg van de oorlogen van de afgelopen eeuw, was allemaal de schuld van de joden, want het geld was aan de joden gegeven. Zoals Judas Jezus had verkocht, zo werd de rooms-katholieke kerk aan de revolutie verkocht.

3.3. De Fransen: tweederangsburgers in eigen land

Het sociaaleconomische argument werd vooral gebruikt om de bevolking achter de ideeën van *La Croix* te krijgen. De vermeende lust naar heerschappij en geldzucht waren universele karaktereigenschappen van joden, een idee dat uiteindelijk resulteerde in de stelling dat de joden

---

⁹⁷ L'Ami des Boutiquiers, 'La crise commerciale. Les quatre causes.', *La Croix Supplément*, 19 juli 1891.

⁹⁸ Redactie, 'Étranger à vol d'oiseau. Banqueroute juive.', *La Croix*, 8 februari 1894.

het voorzien hadden op de onttroning van het vaderland van de 'echte' Fransen. De joodse bevolking hielp Frankrijk 'naar zijn ruïne', door de handel en kleine industrie te vernietigen en dit geheel tot zichzelf te trekken, zoals *La Croix* een belangrijk revolutionair redenaar Laffargue citeerde:

Aujourd'hui la coalition juive conduit la France à sa ruine en anéantissant le petit commerce, la petite industrie, accaparant le petit canal qui est ainsi confisqué par les Rothschild, les Erlanger, les Dreyfus et *tutti quanti*.⁹⁹

Een aantal specifieke joodse familienamen werden met die heerschappij in verband gebracht. De topbankiers Rothschild en Erlanger en de ondernemer Dreyfus en hun families werden vaker genoemd in de krant en werden gezien als een 'coalitie' die de neergang voor de Franse samenleving betekende. De joden waren een 'nationaal gevaar' en werden, wat de scheiding tussen joden en de bevolking sterker maakte, ook neergezet als kosmopoliet:

Ce n'est pas tout, d'avoir dégradé le traître juif Dreyfus, dont l'attitude a démontré combien tout sentiment français est étranger à des pareils cosmopolites. Il faut songer à protéger la France contre le danger que lui fait courir la situation de nos grandes Compagnies de chemins de fer dont l'administration, pour certaines du moins, est presque entièrement aux mains des financiers juifs.¹⁰⁰

Kosmopolitisme, of ook wel het wereldburgerschap, suggereerde het niet verbonden zijn met één natie maar een openheid naar de wereld in het algemeen. Hoe kon een jood als kosmopoliet het beste willen voor de Franse natie als hij zich niet op eenzelfde manier verbonden voelde met Frankrijk zoals katholieken dat wel deden?

De vraag was echter of de samenleving zich net zo onttroond voelde als *La Croix* stelde. De historicus François Delpech bevestigt dat er naast het klerikale antisemitisme ook antisemitisme onder de bourgeoisie bestond, hoewel dit vooral voor de revolutie van 1789 was. Onder de klein- en middenbourgeoisie en in het volksmilieu kwam het met name voor om economische redenen. Deze groepen vonden namelijk dat de joden hun handel overnamen.¹⁰¹ De periode tussen het decreet van Napoleon om de joden te laten assimileren tot aan de publicatie van Drumont in 1886 was volgens Delpech redelijk rustig wat antisemitisme betrof.¹⁰² Pas met de publicatie van Drumont werden de antisemitische argumenten, die nooit helemaal waren weggeëbd weer uit de kast gehaald. Het faillissement van de rooms-katholieke bank

---

⁹⁹ Redactie, 'Anarchistes acquittés en cour d'assises', *La Croix*, 26 september 1886.

¹⁰⁰ Redactie, 'Danger national', *La Croix Supplément*, 13 januari 1895.

¹⁰¹ Delpech, 'La Révolution et l'Empire', 267-268.

¹⁰² Delpech, 'De 1815 à 1894', 305.

'Union générale' in 1878 droeg aan het antisemitische klimaat ook niet op een positieve manier bij. De bank was door een oud-werknemer van de joodse topbankier Rothschild gevestigd. Hoewel de oud-werknemer Bontoux zelf onvoorzichtig was geweest, werd het faillissement van de bank geweten aan de invloed van Rothschild in het bankwezen. Tegelijkertijd was de politiek-economische situatie van Frankrijk helemaal niet stabiel. Er vond een stagnatie plaats, de prijzen van goederen daalden en veel bedrijven gingen failliet.¹⁰³ Met de opkomst van het marxisme en het socialisme gingen de lagere klassen in de samenleving zich afzetten tegen het kapitalisme. Het is te veronderstellen dat ook in dit klimaat antisemitisme heerste, hoewel veel joden overigens socialist waren.

Het sociaaleconomische antisemitisme dat *La Croix* gebruikte, benadrukte dus opnieuw de vijandschap van de joden tegenover de kerk, tegen de Franse natie en het verval daarvan. Door hen als een diabolische macht af te schilderen werden ze verantwoordelijk gehouden voor de neergang van de kerk en de samenleving. Daarmee probeerde de krant niet alleen haar religieuze lezers te verenigen, maar kreeg het ook de kans om het niet-religieuze publiek te bereiken door de joden af te schilderen als een nationale vijand.

---

¹⁰³ Delpech, 'De 1815 à 1894', 340.

HOOFDSTUK 4

Politiek antisemitisme

Het onderstaande hoofdstuk behandelt de gedachte dat de aanwezigheid van joden in Frankrijk de machtsovername van de Franse samenleving betekende. Die machtsovername door de joden had betrekking op een materiële invloed: hoge posities in de regering en in de financiële wereld, maar ook een niet-materiële invloed: de betrokkenheid bij maatschappelijke ontwikkelingen zoals de opkomst van het liberalisme en het socialisme in de 19de eeuw. Het zogenaamde 'politiek antisemitisme' betekent volgens Poorthuis en Salemink vooral een machtsovername die uiteindelijk de wereldheerschappij als doel heeft. Deze vorm van antisemitisme is naast het religieuze antisemitisme de meest voorkomende in *La Croix*. Net als bij de andere vormen zullen we ook bij het politiek antisemitisme zien dat de argumenten uiteindelijk worden gebruikt in de strijd tussen kerk en staat, en dat er religieuze motieven aan ten grondslag liggen. Dit hoofdstuk behandelt de grondgedachte ervan in *La Croix*, de verschillende argumenten die de krant ervoor gebruikt en de conclusie die aan het politiek antisemitisme verbonden wordt.

4.1. Joden zinnen op de wereldheerschappij

Na de publicatie van *La France Juive* door Édouard Drumont in 1886 zette het politiek antisemitisme in *La Croix* zich definitief door. Naast de racistische uitspraken die Drumont deed, hadden zijn beweringen te maken met een vermeende politieke overname van Frankrijk die de joden via allerlei takken in de samenleving zouden proberen te bereiken. Zoals eerder vermeld, nam *La Croix* veel van de stellingnames die Drumont deed over in de jaren na de publicatie van *La France Juive*. Een soortgelijke publicatie van Léo Taxil over de vrijmetselaars, *Frères Trois Points*, werd rond diezelfde tijd gepubliceerd. Léo Taxil kon eigenlijk de tegenhanger genoemd worden van Drumont op het gebied van de publicatie van complottheorieën. Wat Drumont publiceerde over de joden, bracht Taxil uit over de vrijmetselarij. *La Croix* schaarde zich achter de meningen van Drumont en Taxil die de 'twee maatschappelijke plagen aan het licht' stelden¹⁰⁴ waar Frankrijk op dat moment mee te maken had. Daarmee doelde de krant op de aanwezigheid van joden en vrijmetselaars. De aanwezigheid van deze groepen 'vergiftigde' de natie. Deze bewoording kwam overigens vaker voor. Joden werden aangehaald als 'parasitair volk' en 'invasion juive', een invasie van joden die Frankrijk zou overnemen. Beide uitspraken insinueerden dat de

---

¹⁰⁴ Le Frère, 'Les soeurs maçonnnes', *La Croix*, 19 mei 1886.

aanwezigheid van de joden overal maar zonder stoppen doorgroeide en binnendrong. *La Croix* weet dat enerzijds aan de pogroms in Oost-Europa die stromen van joodse vluchtelingen naar het westen van Europa had gebracht¹⁰⁵, maar anderzijds opnieuw aan de revolutie. De revolutie, die de kerk en de christelijke moraal van Frankrijk bezoedelde, was tot nu toe de bron van al het leed dat in de samenleving was veroorzaakt. Door de revolutie hadden de joden de kans gekregen om posities binnen de Senaat en de Kamer te bekleden, posities binnen het bankwezen in te nemen en de pers in handen te krijgen. *La Croix* sprak van een rooms-katholiek Frankrijk dat was 'enjuivée', iets wat het best vertaald kon worden met 'doorjoodst': het idee dat joden de samenleving van binnenuit hadden geïnfiltrerd:

Dans le Sénat siègent les Juifs : [...] Dans la Chambre des députés siègent pareillement un nombre considérable de Juifs. [...] Les journaux juifs débordent de joie devant cette situation. [...] Il est honteux, dans un pays chrétien, de voir les chrétiens céder le pas aux juifs pour les travaux de l'intelligence, pour les études littéraires, juridiques, médicales ou scientifiques. [...] Toutes ces positions entraînent avec elles une influence sociale. [...] Le parlement où les Juifs se multiplient comme ils le font au Sénat et à la Chambre des députés du royaume italien, ne peut être que bien malade. [...] Le pays catholique qui se fait représenter par des Juifs est bien malade. Nous aussi nous sommes enjuivés [...] Mais nous n'avons pas à sonder ces plaies chez les autres [...] Si nous examinons les causes de cet envahissement, nous trouvons en première ligne ce libéralisme qui a gangrené jusqu'aux meilleurs esprits. La foi chrétienne a disparu chez un grand nombre. [...] mais ce que nous savons, c'est que le Juif l'incarne en lui, qu'il le prêche avec fanatisme, que les journaux et les loges n'existent que pour le faire passer des cerveaux juifs aux cerveaux chrétiens.¹⁰⁶

La Croix beschreef in dit stuk dat ze de joden zag als indringers in het publieke domein, maar ook als buitenstaanders van de maatschappij en niet als onderdeel ervan. Ze vond het 'schandelijk' dat het joden werd toegestaan een 'christelijk land over te nemen'. De krant gaf het liberalisme daarvan de schuld die, als uitvloeisel van de revolutie, zelfs de 'beste geesten had vergiftigd' en geïndoctrineerd. Dit artikel liet ook opnieuw zien hoezeer de krant gebruik maakte van propaganda om de lezer te beïnvloeden. Woorden als: 'siègent' (zegevieren), 'débordent' (overspoelen), 'se multiplient' (zich vermeerderen), 'il est honteux' (het is beschamend), 'envahissement' (het binnendringen en bezetten van) waren woorden met een bepaalde lading. Die had niet alleen invloed op de beeldvorming over joden zelf, maar ook op het effect dat de joden zouden hebben voor Frankrijk en de lezer zelf.

---

¹⁰⁵ Redactie, 'Gazette du jour. L'invasion juive', *La Croix*, 30 augustus 1892.

¹⁰⁶ Le Sage, 'Juifs', *La Croix*, 8 februari 1888.

Van alle sectoren was de belangrijkste sector die de joden volgens de krant hadden overgenomen, de pers. De pers was in die tijd het belangrijkste medium, dé manier om ideeën te verspreiden en het publieke debat te beïnvloeden. Joden werden er door *La Croix* van beschuldigd deze in handen te hebben, wat direct in verband werd gebracht met het in handen hebben van de financiële wereld. De pers was namelijk de invloedrijkste bron van inkomen binnen de financiële wereld. Er werd gesteld dat de joden de hele mediawereld in handen zouden hebben, het geld en zelfs de regering bezetten:

Nous disons c'est en rentrant chez nous, car il s'agit de la France où nous sommes l'immense majorité, et il est étrange que 36 millions de Français soient conduits par 60 000 juifs et leurs valets. Nous n'exagérons rien. Les juifs ont toute la presse. Les juifs ont la presse anticatholique, la presse opportuniste, la presse conservatrice Figaro et Gaulois, etc. Les juifs ont toute la fortune mobilière par eux ou par des banques-liges. Et par la presse et l'argent, les Juifs tiennent le gouvernement. Il y a eu donc un "terrain juif" c'est indéniable ; c'est en défendant partout les intérêts de la communauté juive, en entrant comme chez eux, qu'ils sont devenus maîtres chez nous.¹⁰⁷

Volgens de krant werd de leiding over '36 miljoen Fransen' overgenomen door '60.000 joden en hun knechten' die de volledige pers, ook de katholieke, de banken en de regering volgens de krant in handen hadden. De sociaaleconomische en politieke argumenten liepen hier dus door elkaar heen. De joden hadden met het bezit van de media, de beschikking over het geld en daarmee de macht over de samenleving en over de kerk. Het bezit van de pers had gevolgen voor het geld van de katholieken, maar ook voor de morele inrichting van de staat, schreef *La Croix*:

Comment expliquer l'influence erronée des juifs en France. Ils sont 100 000 et ils mènent 38 millions de Français par le nez. C'est à la presse qu'ils le doivent.

1. Leur volonté d'avoir la presse dans les mains. Paroles de Crémieux.
2. Le fait accompli, presque tous les journaux leur appartiennent, en propriété ou par les annonces.
3. Les résultats. Ils vident les poches des catholiques par leurs annonces et leurs Sociétés; ils faussent leurs consciences par les erreurs de leurs journaux. [...] Ainsi s'expliquent la laïcisation des hôpitaux, cette monstruosité dont la seule idée révolte, et toutes les autres laïcisations, puis la haine de l'Eglise amie du peuple.
4. Les conséquences. Le peuple souffre - on sait d'où cela vient. Il n'attribue pas son mal aux juifs qu'il ne voit pas, car ils se cachent derrière d'autres : derrière la franc-maçonnerie d'abord,

---

¹⁰⁷ Le Moine, 'Le terrain', *La Croix*, 9 december 1890.

dont ils sont les créateurs et les directeurs, puis derrière le socialisme qu'ils ont lancé dans le peuple, comme la maçonnerie dans les hautes classes.

5. Le remède. Ce n'est pas la violence, non, mais la haine de la presse juive et la diffusion de la presse chrétienne.¹⁰⁸

Dit 'joodse terrein' was volgens de krant niet te ontkennen. De Fransen werden bij de neus genomen. De seculiere maatregelen die getroffen waren, door de schuld van de joden, waren 'ongehoord' en getuigden van 'haat tegen de kerk, de vriend van het volk'. Het volk 'was daar de dupe van'. De martelaarspositie die de krant zich soms aanmat, kwam hier opnieuw terug. Het ene moment was de krant venijnig antisemitisch, het andere moment liet ze zien hoezeer ze tekort werd gedaan. Ze gebruikte haar haat tegen en verongelijktheid over de joden om haar eigen standpunten uit te dragen, maar ook om te laten zien dat de katholieke kerk aan de kant van de bevolking stond. Het waren de joden die het slecht voorhadden met het volk, niet de kerk.

4.2. Joden zweren samen: vrijmetselaars, protestanten, regering, socialisten, liberalen, intellectuelen

Het idee van een machtsovername, of wereldheerschappij door de joden, waar *La Croix* de joden van betichtte, onderbouwde de krant door te wijzen naar een reeks van verschillende bevolkingsgroepen. Ze geloofde in een complot van deze bevolkingsgroepen die in het geheim met de joden zouden samenzweren. Hun uiteindelijke doel was een heerschappij over Frankrijk te behalen. De groepen die hierbij werden genoemd, waren de vrijmetselaars, de protestanten, de regering, de socialisten, de liberalen en de intellectuelen. Zo goed als bijna elke andere bevolkingsgroep dan die van de rooms-katholieken of monarchisten. Zo werd een algehele samenzwering vanuit een pact tussen joden en vrijmetselaars, stukje bij beetje opgebouwd.

Zoals in eerdere passages te lezen was, sprak *La Croix* voornamelijk van een verband tussen joden en de vrijmetselaars. De aanwezigheid van de laatste groep was een actueel onderwerp, te ontleen aan de publicaties van Drumont en Taxil, en de door paus Leo XIII gepubliceerde encycliek *Humanum Genus* uit 1884, over de veroordeling van de vrijmetselarij. Met de joden aan het hoofd en de vrijmetselaars als hun knechten, zou dit bondgenootschap de samenleving overnemen en zo zijn macht uitoefenen. Dit idee werd door de jaren heen aangevuld met andere bevolkingsgroepen. *La Croix* stelde dat de samenzwering naast een machtsovername ook het doel had het morele gezag en de macht van de kerk te ondermijnen. De krant zag de

---

¹⁰⁸ Redactie, 'Avenue de Choisy', *La Croix*, 26 januari 1892.

vrijmetselarij als een soort 'ketterij', waarvan zij hoopte dat die, net als andere ketterijen uit het verleden, zou verdwijnen:

Le moment est venu de se décider : être catholique où : franc-maçon-juif-protestant. Quand le XXe siècle viendra remplacer le XIXe, nous espérons que la franc-maçonnerie, l'hérésie de notre époque, aura disparu comme disparaissent toutes les hérésies, et que l'église catholique sera triomphante de ses ennemis. Sans doute, nous aurons souffert, tous, justes et pécheurs ; mais la justice divine satisfaite fera reflourir sur la terre la vérité et la justice.¹⁰⁹

De katholieke kerk zou 'hebben geleden' onder deze overheersing, maar zou uiteindelijk 'trionferen over haar vijanden' en de 'goddelijke gerechtigheid' zou 'waarheid en gerechtigheid' weer doen opbloeien in het land. In het complot met de vrijmetselarij zag *La Croix* dus ook een geestelijke strijd. Naast de vrijmetselaars was er bovendien een nieuwe kerkelijke vijand gecreëerd. De protestanten, die ook al jaren vijand waren van de katholieke kerk, werden door *La Croix*, niet als echte Fransen gezien ook al waren ze christelijk:

Qui donc donne à ces gens du dehors le droit de diriger les plus hautes affaires de notre pays et de se mêler de nous conduire ? [...] Un juif et un protestant du dehors veulent-ils réellement, comme nous, le bonheur, la richesse, la prospérité de la France, ou veulent-ils seulement l'exploiter ? Pourquoi sommes-nous assez coupables pour la leur abandonner, et n'est-ce pas le cas de dire : Où sont donc les Français ?¹¹⁰

De krant vroeg zich hier af of de joden samen met de protestanten wel écht geluk, rijkdom en een goede toekomst voor Frankrijk in gedachten hadden, of dat het de 'echte Fransen' alleen maar wilde uitbuiten. Joden en protestanten waren immers 'buitenstaanders' die de hoogste macht in het land wilden overnemen van de katholieken, die wél echt het beste voor Frankrijk wilden. Dat standpunt veranderde niet naarmate de jaren verstreken. Zelfs aan het eind van de jaren '90, bij de heropening van de Dreyfusaffaire in 1898, stelde *La Croix* dat de heropening een complot was van deze groepen samen. Dreyfus was volgens *La Croix* zeker wel schuldig, maar de kans kon maar zo bestaan dat hij vrijgepleit werd als gevolg van de invloed die de joden en protestanten daarop hadden uitgeoefend:

C'est celle de savoir si nous sommes décidément les maîtres chez nous, ou bien si la France appartient à une poignée de juifs et de protestants, coalisés pour troubler la paix publique et faire capituler le gouvernement. [...] Bref, quand l'affaire Dreyfus, dont les juifs très imprudemment

---

¹⁰⁹ Redactie citeert hier een artikel uit de krant *Semaine religieuse*, geschreven door Mgr. Fava, 'Franc-Maçonnerie', *La Croix*, 17 januari 1892.

¹¹⁰ Abonnée van *La Croix*, 'Où sont donc les Français', *La Croix*, 15 augustus 1886.

ont fait une affaire juive, a commencé à apparaître, les protestants ont résolu d'apporter aux Juifs tout leur appui, dans les pouvoirs publics qu'ils dirigent, dans les journaux qu'ils tiennent et dans la presse étrangère avec laquelle ils correspondent.¹¹¹

Georges Thiebaud, een journalist en de schrijver van dit stuk, stelde de retorische vraag of de katholieken eigenlijk wel echt de macht hadden in Frankrijk, of dat het de joden en de protestanten waren die de regering hadden overgenomen. Toen de Dreyfusaffaire begon, kozen de protestanten immers direct de kant van de joden. Met die kerkelijke vijand als hoofd van de staat, betichtte *La Croix* vervolgens ook de regering van inmenging. Het citaat hierboven dateerde uit 1898, maar het argument werd al veel eerder gebruikt. In oktober 1886 werd er in de krant al gesuggereerd dat de regering speciale regelingen trof voor de joden, die voor de katholieken niet golden:

Et quel moment choisit-on pour demander que la prière soit interdite, à bord des bâtiments de l'Etat ? Le moment même où le ministre de la guerre accorde des permissions spéciales aux Israélites ! Les Juifs, qui ne sont, en France, et surtout dans l'armée, qu'une petite poignée, savent se faire protéger officiellement. Aucune voix ne s'élève contre les faveurs que le gouvernement leur prodigue. Par contre, les catholiques, traqués, persécutés, n'ont que le droit de se taire. Et ils sont en France 36 millions, et dans l'armée, près de 2 millions. Ah ! s'ils voulaient! ...¹¹²

Opnieuw gebruikte *La Croix* hierin een martelaarspositie. De regering leek volgens de krant een voorkeur te hebben voor joden, aan wie 'speciale vergunningen' werden verleend en die de bescherming van de staat genoten. De katholieken daarentegen werden 'opgespoord en vervolgd' en hadden niet meer dan het 'recht op zwijgen opgelegd gekregen'. *La Croix* verzette zichzelf als katholiek dagblad en bondgenoot van de katholieke kerk tegen de regering, die volgens hen gelijk stond aan de Republiek als kind van de Franse Revolutie. Voor *La Croix* waren er maar 'twee alleenheerschappijen' die de wereld binnendrongen, en dat waren die van de staat en van de joden:

Deux monopoles envahissent le monde : celui de l'Etat et celui du juif. Mais l'Etat sera toujours le serviteur du juif qui tient la bourse et qui peut faire crouler l'Etat. [...] Ces vérités deviennent axiomes. Le juif lâche donc son serviteur l'Etat sur sa proie humaine et sociale, comme le chasseur lance l'épervier, et le monopole grandissant de l'Etat sera un jour le monopole du juif. [...] Le socialisme veut mettre tous nos écus, tout notre travail, aux mains de l'Etat et le juif, ce roi du monopole, trouve très bon d'avoir un si bon rameneur. Le juif avec bien plus de vérité que le Roi

---

¹¹¹ Georges Thiebaud, 'Revue des journaux. Pacte judéo-protestant', *La Croix Supplément*, 11 januari 1898.

¹¹² L. d'Ormoy, 'La liberté de conscience dans l'armée et la marine', *La Croix*, 1 oktober 1886.

Soleil, dit : "L'Etat, c'est moi". Il n'y a qu'une chose dont le juif ne puisse pas dire : "J'en serai le maître". C'est l'Eglise. Aussi tout ce qui touche l'Eglise lui fait horreur et, si un Etat conserve ce germe de liberté, l'Eglise de Dieu ; il recule et il dirige toute sa haine contre cette puissance. Partout où il y a le Christ, le sang vengeur retombe sur la race déicide. Otez le Christ, tout obstacle tombe et le juif règne. Et aussi longtemps que le monde vivra il en sera ainsi ; on peut chasser l'Eglise, les couvents, la prétendue main-morte, on n'échappera point au juif. L'Etat sans Dieu mène au socialisme (qu'on appelle parfois le césarisme) et le socialisme c'est le juif tout puissant, c'est l'antéchrist.¹¹³

Het stuk dat hierin geschreven werd, liet heel duidelijk een van de redeneringen zien die *La Croix* in de samenzweringen zag. Het waren de joden 'die aan het hoofd van de staat stonden' die op hun beurt de 'samenleving weer tot prooi maakte'. Met een verwijzing naar de beroemde uitspraak van de zonnekoning, Lodewijk XIV, schreef Le Moine dat de joden precies zo dachten: 'De staat, dat ben ik'. De enige die ze niet konden raken volgens de krant was de kerk zelf. Daarin kwam opnieuw de vijandschap tussen de joden en Christus naar boven, want wie de kerk aanraakte, zou door het 'wraakbloed' van Christus geraakt worden. Zolang aan Christus niet getwijfeld werd, zouden ook de joden geen invloed hebben op de kerk. Tot slot schreef Le Moine dat een staat zonder God zou leiden tot het een rijk van de Antichrist, het socialisme onder leiding van de joden. Hiermee werd ook de vierde groep tot de algehele samenzwering toegevoegd.

In het geval van de socialisten en later ook de liberalen, bleef de gedachte niet meer alleen hangen op een fysieke invloed van de joden, maar ook op een niet-fysieke invloed in het ontstaan van het socialisme en het liberalisme aan het eind van de 19de eeuw. Socialisten werden er door de krant van beticht wel als anarchisten tegen hun meerderen op te staan, maar dat niet tegen de joden als heersers te doen. Net als de joden waren socialisten vijanden van de kerk.¹¹⁴ Ook het liberalisme, dat voort was gekomen uit de verlichting en de revolutie had het volk bij de kerk heeft weggehaald. In hoofdstuk 2 werd het liberalisme al aangehaald als oorzaak voor de slinkende kerkgang, maar ook voor de 'onderdrukking van de christelijke geest' en het seculariseren van de samenleving.¹¹⁵ Je mocht best binnenshuis geloven, zolang je dat maar niet in het openbare leven deed. Het liberalisme had de kerk tot een vijand van het volk gemaakt, door het klerikalisme als de vijand af te beelden. Het had gezorgd voor de 'exploitatie van de arme bevolking', en had de 'goede zeden en ongeschondenheid uit de samenleving gehaald'. Joden hadden hieraan de schuld, omdat zij zo goed als allemaal liberaal waren en allerlei vormen van

---

¹¹³ Le Moine, 'Monopoles', *La Croix*, 25 februari 1891.

¹¹⁴ Redactie, 'Abus de mots', *La Croix*, 6 oktober 1893.

¹¹⁵ L'Ami, 'Causerie économique et sociale', *La Croix Supplément*, 27 november 1894.

liberale kunst beoefenden. Ook dit standpunt van *La Croix* veranderde niet naarmate de jaren verstreken. Ver na de heropening van de Dreyfusaffaire kwam de krant opnieuw terug op een pact dat in het voordeel van de legerkapitein had gewerkt. Het was een samenzwerende coalitie van drie grote machten die daarin de hand had gehad en die tegen de kerk streed. De 'eerste macht' was die van de joden, de 'tweede macht' die van de vrijmetselaars onder leiding van M. Lanessan, minister van de Onderzeedienst, en de 'derde macht' die van het socialisme, opgericht door M. Jaurès:

La première des puissances a été définie par l'empereur d'Allemagne dans une conversation qu'il a eue avec notre représentant militaire à Berlin : "L'agitation que soulève en France la révision du procès Dreyfus, disait l'empereur d'Allemagne, est la preuve de la puissance juive." La puissance juive, voilà la première des puissances : celle-là, elle est entrée en lutte pour la défense d'un intérêt de race. La seconde, c'est M. de Lanessan, ministre de la Marine [...] "La Franc-Maçonnerie a sauvé la 3e République : c'est à elle qu'il faut adresser tous nos remerciements." Voilà la seconde puissance. Celle-là est entrée en lutte, pour un intérêt de secte. La troisième, c'est M. Jaurès qui l'a définie et l'a glorifiée. Il écrivait, il y a trois jours : "Des progrès profonds, presque incalculables, ont été accomplis depuis trois ans, le socialisme s'est rapproché au premier plan historique." Voilà la troisième puissance et celle-là lutte pour un intérêt de classe. Ainsi s'est formée cette triple alliance dont Dreyfus est le lien et M. Waldeck-Rousseau, l'agent. Nous vivons, la France vit depuis trois ans sous la domination de cette triplice.¹¹⁶

Aan deze drievoudige, dictatoriale macht was Frankrijk onderworpen. De joden waren volgens de krant verantwoordelijk van dat pact, waarin 'Dreyfus de lijn was' en waarvan M. Waldeck-Rousseau, in die tijd minister-president, de 'ambtenaar' was. Belangrijk was daarbij dat *La Croix* in elk van deze machten uitvloeiselen zag van de revolutie, de oorzaak van al het leed in Frankrijk.

Tot slot werd er aan de samenzwering van de vrijmetselaars, protestanten, regering, socialisten en liberalen, nog een laatste categorie toegevoegd: de intellectuelen. Rond de Dreyfusaffaire kwam deze groep met name naar voren, omdat 'alle intellectuelen van de Hogeschool en de Universiteit' volgens de krant de kant van Dreyfus kozen:

Plus nous allons et plus nous constatons que l'agitation créée par le syndicat juif, protestant et maçon, autour de l'affaire Dreyfus et contre l'armée, est une agitation factice. [...] Tous les intellectuels de l'Académie et de l'Université sont avec Dreyfus, contre l'armée, et s'il le faut, contre la patrie.¹¹⁷

---

¹¹⁶ La Croix citeert hier M. Piou, 'Quelques passage du discours de M. Piou. Les trois puissances coalisées dans l'affaire Dreyfus.', *La Croix*, 8 februari 1902.

¹¹⁷ J.B., 'Une ligue & Une lettre', *La Croix Supplément*, 3 januari 1899.

Daarmee kozen de intellectuelen 'tegen het leger, en ook tegen hun eigen vaderland'. Één intellectueel in het bijzonder werkte op de zenuwen van *La Croix*. Het was een oude bekende, die in het debat rondom Dreyfus niet alleen de tegengestelde kant van die van de Assumptionisten koos, maar in het verleden de orde zelf ook al eens op de hak genomen had. Zola had ooit aan de pelgrimage naar Lourdes mee gedaan en naderhand in een nabeschouwing geschreven dat de intercessie van de Heilige Maagd Maria niet meer was dan een mentale ingeving.¹¹⁸ Het ging hierbij om Emile Zola, de grondlegger van het literaire naturalisme aan het eind van de 19de eeuw in Frankrijk, maar ook een fervent voorstander van de kant van Dreyfus in de affaire. Niet zozeer omdat het om Dreyfus zelf ging, maar meer omdat hij de regering en het leger ervan betichtte hun werk niet goed te doen. In zijn pamflet 'J'accuse' uit 1898 aan de president van de Republiek vroeg hij hoe het mogelijk was dat een dergelijke fout als het vrijspreken van Esterhazy plaatsgevonden had. Hij beschuldigde verschillende officieren uit het leger ervan medeplichtig te zijn geweest aan het onthouden van bewijs tegen de werkelijke daden van Esterhazy binnen de zaak. Ook de regering had haar justitiële taken veronachtzaamd. De regering had Dreyfus zonder genoeg bewijs veroordeeld en had het bewijs dát er was voor de rechtszaak geheimgehouden. Bovendien hadden ze een onschuldige man naar Duivelseiland verbannen, zonder dat ze daarvoor een goed onderbouwde reden hadden gehad.¹¹⁹ Zola eiste van de president een heropening van de zaak Dreyfus om recht te doen aan een onschuldige man. De president gaf gehoor aan zijn oproep en de Dreyfusaffaire werd in 1899 heropend.

4.3. Antisemitisme rondom de Dreyfusaffaire en de beginselen van het zionisme

Met de Dreyfusaffaire leek het alsof *La Croix* eindelijk gelijk kreeg voor wat het jarenlang had gezegd. Eindelijk kon in de openbaarheid gezien worden dat het vanzelfsprekend was dat een jood het vaderland verraadde. Hij was op heterdaad betrapt. De affaire bevestigde volgens de krant alleen maar de ideeën die er al waren over joden en hoe elke vorm van nationalisme vreemd was voor hen:

Ce n'est pas tout, d'avoir dégradé le traître juif Dreyfus, dont l'attitude a démontré combien tout sentiment français est étranger à des pareils cosmopolites. Il faut songer à protéger la France contre le danger que lui fait courir la situation de nos grandes Compagnies de chemins de fer dont l'administration, pour certaines du moins, est presque entièrement aux mains des financiers juifs.¹²⁰

---

¹¹⁸ Harris, *The man on Devil's Island*, 224.

¹¹⁹ Emile Zola, 'J'accuse...! Lettre au président de la République', *L'Aurore*, 13 januari 1898.

¹²⁰ Redactie, 'Danger national', *La Croix Supplément*, 13 januari 1895.

'Elke vorm van Frans sentiment' zou vreemd zijn aan de 'kosmopolitische' joden. Wat kenmerkend was voor de anti-deyfusards, was dat het nationalisme centraal stond.¹²¹ Het leger was het symbool van de nationale grandeur van Frankrijk, meer nog dan de Republiek. Het leger was volgens *La Croix* 'de ziel van Frankrijk, het leven van Frankrijk', en met de affaire zag de krant een 'joods leger strijden tegen een Frans leger'.¹²² De krant waarschuwde als een oude, wijze man tegen 'het gevaar' van deze anti-patriottistische joden waartegen 'Frankrijk beschermd moest worden'. Volgens Sorlin durfde *La Croix* haar antisemitische uitspraken nu zelfverzekerder naar buiten te brengen.¹²³ De arrestatie van de joodse Dreyfus bevestigde het antisemitische gedachtegoed van *La Croix*. Met bewijs van joods landverraad kon de krant nu een grotere groep van de bevolking bereiken. Bovendien was een sluimerend antisemitisme voor de niet-christelijke bevolking sowieso al publiekelijk uitgebarsten in anti-joodse rellen. De affaire bood de Assumptionisten zo niet alleen de mogelijkheid om de kerk te verdedigen, maar ook om actief tegen een samenzwering te strijden.

De heropening van de Dreyfusaffaire was daarom ook een keerzijde voor de Assumptionisten. Wat de krant had beweerd over joden, was misschien toch niet zo vanzelfsprekend. Zelf bleef de krant heilig in de schuld van Dreyfus geloven, zelfs nadat diens onschuld en de schuld van Esterhazy bewezen waren. De reden daarvoor gaf ze door de schuld opnieuw aan een samenzwering te geven:

Le Syndicat judéo-protestant-franc-maçon, encore très puissant au Sénat, doit se rendre un compte exact de la situation que lui ont créée l'audace et la maladresse de son sous-syndicat Dreyfus. [...] Non seulement on en a assez de cette audace du Syndicat Dreyfus, mais on réclame, on exige le châtement des coupables.¹²⁴

Dit 'judéo-franco-vrijmetselaars-syndicaat' moest vervolgd en bestraft worden.

Tijdens de Dreyfusaffaire was er ook een Oostenrijks-joodse journalist, Theodor Herzl, die de affaire voor de Oostenrijkse krant, de *Neue Freie Presse*, op de voet volgde. Geraakt door de gebeurtenissen en het antisemitisme dat hij om zich heen zag, schreef hij *De Jodenstaat* in 1895, waarin hij pleitte voor een eigen staat van de joden en de basis legde voor het politiek zionisme, de stroming die de wens beoogde om de joden te laten terugkeren naar Zion, het thuisland voor de joden.¹²⁵ Naar aanleiding van deze publicatie werd er op 18 augustus 1897 een

---

¹²¹ Harris, *The man on Devil's Island*, 217.

¹²² Le Spectateur, 'Horrible rêve', *La Croix*, 20 december 1894.

¹²³ Sorlin, *La Croix et les Juifs*, 112.

¹²⁴ Un Petit Laboureur, 'Les Coupables', *La Croix*, 13 januari 1898.

¹²⁵ Claude Klein, 'De l'affaire Dreyfus à 1905', in: Bernhard Blumenkranz (red.), *Histoire des Juifs en France* (Toulouse, 1972) 364-361, aldaar 352.

congres in Bazel gehouden waar het idee van Herzl werd besproken en of een staat voor joden realiseerbaar was.¹²⁶ Opmerkelijk genoeg, leek dit ook voor de Assumptionisten als een oplossing te komen:

Un publiciste juif, M. Herzl, écrit dans *La Revue internationale* du 31 décembre 1896 un très important article : l'Etat-juif. "Personne, dit-il, en matière de conclusion, n'est assez fort ou assez riche pour déplacer un peuple d'habitation et le transférer dans un autre. Seule, une idée peut accomplir cette grande tâche. L'idée de l'état juif a sans doute un pareil pouvoir. Dans la longue nuit de leur histoire, les juifs n'ont cessé de rêver ce rêve royal. Dans un an d'ici à Jérusalem ! Tel est notre vieux mot." [...] Eh bien ! Pourquoi les pouvoirs publics, sûrs d'être soutenus par l'opinion publique, n'aideraient-ils pas les juifs à émigrer, non pas peut-être à Jérusalem ? Les chrétiens et les musulmans aussi tiennent à y être, mais ailleurs ?¹²⁷

'Waarom zou de regering de joden niet helpen emigreren?' Voor de Assumptionisten leek het een logisch idee. Er werden door de joden comités opgezet die onderzochten wat er nodig was om een joodse staat op te richten. Financieel gezien, maar ook geografisch gezien. Lange tijd werd er getwijfeld tussen Oeganda en Palestina, zoals het land toen nog heette. In 1905 had het comité besloten: er zou een joodse staat kunnen komen in Palestina:

Le Congrès maintient fermement les principes de son programme tendant à établir une patrie pour le peuple juif en Palestine. Il refuse toute colonisation hors de la Palestine ou des pays voisins.¹²⁸

Een gerealiseerde joodse staat bleef echter nog lang uit. Het was vooralsnog een idee, een wens, zoals het voor de joden al eeuwenlang de wens was geweest: 'volgend jaar in Jeruzalem'. Wel was Herzls idee voor de jodenstaat de doorslag geweest voor de groei van het zionisme dat in 1917 leidde tot de Balfour-verklaring, door de toenmalige Britse minister van Buitenlandse zaken Arthur James Balfour opgesteld. Hierin stond dat het idee van een staat voor joden in Palestina ondersteund werd door de Engelse overheid en dat de Britse regering alles aan zou doen om ervoor te zorgen dat een joodse staat in Palestina gevestigd zou kunnen worden.¹²⁹ Bij het Verdrag van Sèvres in 1920, waarin het Ottomaanse Rijk werd opgedeeld, kwam Palestina onder het Britse mandaat te staan en werd met ondersteuning van de Balfour-verklaring een nationaal tehuis voor joden opgericht.

---

¹²⁶ Redactie, *Le congrès Israélite de Bâle*, *La Croix Supplément*, 18 augustus 1897.

¹²⁷ A. P., 'Le Juif Roi. Comment le détrôner ?', *La Croix Supplément*, 2 maart 1897.

¹²⁸ Redactie, 'Le congrès sioniste', *La Croix*, 1 augustus 1905.

¹²⁹ Vital, *A people apart*, 687.

4.4. *La Croix* vecht terug

Zoals hiervoor omschreven zag *La Croix* in de samenzwering van al deze bevolkingsgroepen een 'joods terrein' dat heerste over de Franse samenleving en als een grote bedreiging voelde voor de rooms-katholieke krant. Volgens haar had deze overheersing gevolgen voor de invloed van de kerk binnen de samenleving, maar vond zij ook dat de joden door de revolutie en het liberalisme verantwoordelijk waren voor het morele verval van de Franse natie. Een van de seculariserende maatregelen die de Republiek had getroffen, en waar de kerk niet achter stond, was de wet ten faveure van de echtscheiding. Dat het een joodse man was, Naquet, die de wet had laten doorvoeren, was voor de krant alleen nog maar meer reden om de complottheorie kracht bij te zetten:

Déjà le juif y commande en maître, et les ordres d'un Naquet, pour l'achèvement de la laïcisation des écoles et des hôpitaux, lui sont signifiés dans un langage que M. de Bismarck n'employait pas en 1871, lorsqu'il nous imposait la paix si dure que nous avons subie.¹³⁰

Daarnaast hield *La Croix* de joden ook verantwoordelijk voor de secularisatie van ziekenhuizen en scholen die met wetten waren doorgevoerd. De oorzaak was volgens de krant een diepgewortelde haat tegen het christendom en de kerk. De joden zouden van zichzelf een passie hebben voor dictatoriale macht en een gretigheid naar rijkdom, en zouden eropuit zijn om het fundament van de kerk, de Franse natie, te vernietigen.¹³¹ De krant zag de overheersing als een strijd tussen joden en Christus, tussen de staat en de kerk. Een strijd waarvoor zijzelf als congregatie in de bres moest springen. In 1886 publiceerde de krant een artikel waarin stond dat ervoor gestreden moest worden om God de rechten over de Franse natie terug te geven:

Attaquer la Franc-Maçonnerie dans le juif qui la gouverne et l'exploite et par elle le pays tout entier, tel sera le programme du futur gouvernement national et réparateur ; hiérarchiser la société par l'honneur, les services rendus, et non par l'argent volé à la Bourse, tel sera le remède matériel. Rendre à Dieu ses droits et détruire le culte idolâtrique de Moloch, tel sera le remède moral.¹³²

Het 'aanvallen van de vrijmetselarij en de joden die hen regeerden', dat stond een nieuwe regering te doen. Bovendien moest de samenleving door 'hiërarchie weer in ere hersteld worden'. Aan God moesten de rechten van het land weer worden teruggeven, en met de 'afgodencultus van de Moloch', een allesverslindende afgod uit de Bijbel, hier symbool voor de te grote staatsmacht van de joden, ook op moreel gebied, moest afgerekend worden. Dat was de enige 'morele remedie'.

---

¹³⁰ Abonnée van *La Croix*, 'Les Conservateurs', *La Croix*, 16 september 1886.

¹³¹ Le Marin, 'La situation', *La Croix*, 10 november 1889.

¹³² Le Paysan, 'Fleurs doubles', *La Croix*, 16 juni 1886.

Vanaf het eind van de jaren '80 werd *La Croix* steeds activistischer. De strijd ging niet alleen meer tussen joden en Christus, maar ook om de kerk en de Franse natie die teruggegeven moesten worden aan God. Dat *La Croix* de vrucht was van een activistische partij, was al vanaf de oprichting duidelijk. Met hun artikelen namen de Assumptionisten duidelijk een standpunt in, waarmee ze hun lezer en de samenleving proberen te bereiken. Hoe sterker de climax van het antisemitisme werd, hoe meer ze zich geroepen voelden om aan te sporen tot daden. In het activisme zag de krant ook een manier om Christus en de kerk te verdedigen:

Défendre le Christ et son Eglise, les faire mieux connaître et aimer ; remettre en honneur la religion parmi les populations que l'en trompe, combattre la presse *Juive* et *Franç-Maçonne* ; tel est notre désir.¹³³

Het was haar 'verlangen' om de religie in ere te herstellen bij de bevolking die misleid waren, en om de 'joodse pers en die van de vrijmetselaars' te bestrijden. Vanaf de jaren '90 begon de krant daarom ook steeds fellere uitspraken te gebruiken als 'A bas les juifs' en 'A bas les francs-maçons', wat vertaald kon worden met 'Weg met de joden' en 'Weg met de vrijmetselaars'. De jaren daarvoor was er van zulke bewoordingen nog geen sprake geweest. *La Croix* had het gevoel dat het katholieke Frankrijk overheerst werd en niet meer behoorde aan de kerk. Ze riep daarom in 1890 op om Frankrijk terug te winnen:

Il nous faut reconquérir notre France. Elle n'est plus à nous, chrétiens. Nous n'y sommes plus que tolérés, et encore à peine. [...] Nous sommes devenus étrangers chez nous. Nous sommes des parias dans notre pays. Les francs-maçons sont les maîtres du pouvoir, les maîtres des places, les maîtres des lois, les maîtres des caisses publiques.¹³⁴

La Croix voelde zich als katholieke krant niet meer 'getolereerd' in de samenleving en vond dat ze 'vreemdeling' en 'paria' geworden was in haar eigen land door de schuld van de joden en vrijmetselaars. Ze zag in hen twee bezetters die verantwoordelijk waren voor het ontwrichten van een natie die volgens haar oorspronkelijk christelijk was geweest en ook nog steeds was.¹³⁵ Met deze uitspraken leek het er dan ook echt op alsof de strijd tegen de joden met een identiteitskwesie te maken had. Het leek een schreeuw naar erkenning voor de invloed van de rooms-katholieke kerk in de samenleving. Alsof het activisme een manier was om zich niet gewonnen te geven, maar ook een laatste kans om invloed terug te winnen. De krant gaf ook

---

¹³³ Onbekend meisje dat schrijft voor *La Croix*, 'Croix de Belfort', *La Croix*, 6 februari 1890.

¹³⁴ Le Sage, 'Reconquérir', *La Croix*, 18 december 1890.

¹³⁵ Redactie, 'A bas les Francs-Maçons !', *La Croix*, 15 april 1893.

letterlijk toe dat het haar eigen strijd was tegen de joden en de vrijmetselarij. Het was geen strijd tussen socialisten en regering, het was een strijd tussen Frankrijk en de revolutie:

La partie n'est pas entre socialistes et gouvernementaux ; elle est entre la France et la Révolution, entre la France et la bande de sectaires, sans-patrie, juifs, francs-maçons qui la tyrannisent et la rongent. L'heure est venue pour les Français de secouer le joug.¹³⁶

Het was de strijd tussen Frankrijk en een algehele samenzwering. De Assumptionisten activeerden hun medestanders daarom om tot actie over te gaan. Ze benadrukten daarbij dat ze niet de wens hadden om dodelijke acties uit te voeren, en dat het niet hun wens was om de joden te vervolgen of te discrimineren:

Il ne s'agit nullement, en effet, de persécuter les juifs en tant que fidèles observateurs de la religion mosaïque, de les enfermer dans un ghetto, de les obliger à porter un costume particulier, de fermer leurs synagogues. Non, encore une fois.¹³⁷

De Assumptionisten wilden zaken aan de kaak stellen door middel van protesten en demonstraties. Van het midden tot aan het eind van de jaren '90, rondom de Dreyfusaffaire, rapporteerde de krant ook van antidemonstraties in de samenleving zelf. Niet alleen in Parijs, maar zelfs buiten de hoofdstad in de provincies werden grote anti-joodse manifestaties gehouden.¹³⁸ Ook tegen Zola.¹³⁹ Het antisemitisme in de samenleving had zich door de Dreyfusaffaire definitief doorgezet. Meer anti-joodse maatregelen werden ondernomen. Zo werd er bijvoorbeeld in het oosten van Frankrijk bij een agrarische volksvertegenwoordiging een resolutie aangenomen dat het joden werd verboden om te stemmen en om burgerlijke en militaire posities in te vullen.¹⁴⁰ Ook werd er in Algerije door '32 van de 48 leden van financiële delegaties' een petitie ondertekend waarin werd gevraagd om de Franse nationaliteit van de joden af te nemen.¹⁴¹

Zodra bleek dat Dreyfus onschuldig was, trok *La Croix* zijn activisme in. Nog steeds waren zij wel van mening dat het een complot was geweest die voor het bewijs van de onschuld van Dreyfus had gezorgd, maar met het bewijs van een schuldige Esterhazy kon de krant daar in de publiek opinie moeilijk meer wat tegenin brengen:

---

¹³⁶ L'Ami, 'Droit au but', *La Croix*, 16 januari 1895.

¹³⁷ A. P., 'Le Juif Roi'.

¹³⁸ Redactie, 'La journée. Paris, le 14 janvier 1898', *La Croix*, 15 januari 1898.

¹³⁹ Redactie, 'La journée. Paris, le 17 janvier 1898', *La Croix*, 18 januari 1898.

¹⁴⁰ Redactie, 'Pas de juifs.', *La Croix*, 12 maart 1898.

¹⁴¹ Redactie, 'Questions Algériennes', *La Croix*, 3 januari 1899.

Mais l'affaire Dreyfus n'était aux mains des révolutionnaires maçons et socialistes qu'un des moyens de désorganiser et d'humilier la France, moyen d'autant plus redoutable entre leurs mains sans scrupules qu'il leur assurait le concours des juifs et de l'étranger. A l'aide de ce moyen, ils ont tout atteint : l'armée, la magistrature, la religion, la justice, l'égalité et la liberté.¹⁴²

Met de Dreyfusaffaire hadden de revolutionaire vrijmetselaars en socialisten Frankrijk vernederd samen met de joden. Ze hadden alles bereikt: 'het leger, de rechterlijke macht, de religie, de gerechtigheid, de gelijkheid en de vrijheid.' Na de Dreyfusaffaire bleef de krant nog steeds antisemitisch, hoewel het wel steeds meer temperde. De krant bleef erbij dat er een complot achter de affaire schuilging. Ook in de scheiding van de kerk en staat in 1905 bleef zij dat beweren:

Vous affirmerez, une fois de plus, vos énergiques protestations en faveur des libertés communales foulées aux pieds par la Franc-Maçonnerie, qui a imposé la loi hypocrite de la séparation des Églises et de l'Etat. Cette loi de vol et de persécution n'a d'autre but que de chasser nos prêtres, de fermer nos églises, de rendre impossible l'exercice du culte et l'assistance du prêtre à vos derniers moments. Comme nous, vous direz : Jamais nous ne pactiserons avec les sans patrie, les francs-maçons, les juifs étrangers auxquels on livre chaque jour davantage notre beau pays en détruisant les deux grandes idées qui avaient fait si puissante et si glorieuse la France de nos pères: Dieu et patrie.¹⁴³

Het bleef de vrijmetselarij volgens hen, die deze hypocriete wet van scheiding en 'vervolging' had geforceerd. *La Croix* bleef erbij dat het 'nooit een bondgenootschap zou vormen met de vaderlandslozen, joden, en de vrijmetselaars'. Zij hadden volgens de krant samen twee van de mooiste ideeën van het glorieuze Frankrijk vernietigd: God en het vaderland. De samenzwering had definitief gewonnen ten opzichte van de kerk en *La Croix* gaf zichzelf wat dat betreft gewonnen.

---

¹⁴² J.B., 'La reprise', *La Croix*, 23 december 1900.

¹⁴³ Redactie publiceert hier een stuk van liberale senatoren uit de Loire-Inférieure, 'Chronique électorale', *La Croix*, 4 januari 1906.

HOOFDSTUK 5

Raciaal antisemitisme

Dit hoofdstuk behandelt de vierde en laatste vorm van antisemitisme in *La Croix*. Het gaat hierbij om het 'raciaal antisemitisme', door Poorthuis en Saleminck omschreven als de lichamelijke kenmerken die als standaard worden verbonden aan joodse mensen. Het raciale aspect in *La Croix* wordt vooral gebruikt ter ondersteuning van de andere vormen van antisemitisme en om deze kracht bij te zetten. We zien uiterlijke kenmerken terugkomen in bijvoeglijke naamwoorden, maar niet direct met een doel op zich, zoals het politiek of het religieus antisemitisme te maken heeft met politiek-maatschappelijke vraagstukken of met theologie. Daarom wordt er in dit hoofdstuk ook aandacht besteed aan stigmatiserende opmerkingen die te maken hebben met karaktereigenschappen en handelwijzen van joden, en de manier waarop *La Croix* veronderstelde dat deze zaken van invloed waren op de kerk en de Franse samenleving.

5.1. Lichamelijke kenmerken

Het raciaal antisemitisme kent een lange geschiedenis. Al eeuwenlang worden joden beschreven aan de hand van lichamelijke kenmerken en met slaaplokken, een kromme rug en een haakneus afgebeeld. In de 19de eeuw werd het raciaal antisemitisme echter wetenschappelijk van aard. De oorsprong van de mens werd in categorieën opgedeeld. Arthur de Gobineau was op dat gebied een bekende Franse filosoof. Met zijn *Essai sur l'inégalité des races humaines* uit 1853 stelde hij dat het menselijk soort uit drie verschillende rassen bestond. Het blanke, het zwarte en het gele ras. De vermenging van deze rassen zou uiteindelijk leiden tot de verslechtering van rassen en neergang van samenlevingen.

Voor het ontstaan van het raciaal antisemitisme was een categorisatie van de joden als ras nodig. Degene die wordt gezien als eerste gebruiker van het woord 'anti-Semiet' was de Duitse radicaal Wilhelm Marr. Hoewel hij aan de joden eerst als 'stam' refereerde, veranderde dat later naar 'ras'.¹⁴⁴ Het gevolg hiervan was dat het idee van de joden als religieuze groepering verschoof naar een etnische groepering. De joodse religie was dus niet meer een voorwaarde om joods genoemd te worden.¹⁴⁵ Ingewikkeld in dit opzicht was dat orthodoxe joden dit stambegrip ook gebruikten. Volgens hen kon je enkel jood worden door de joodse afstamming van moederszijde.

---

¹⁴⁴ Klaas A.D. Smelik, *Antisemitisme. Actualiteit van een historische ontwikkeling* (Antwerpen/Apeldoorn 2015) 215.

¹⁴⁵ Smelik, *Antisemitisme*, 215.

Het toedichten van bepaalde kenmerken aan volkeren viel onder het begrip 'taxonomie' of 'classificatie' dat in die tijd erg in de mode was binnen de wetenschap. Daarbij werden mensen, dieren en objecten ingedeeld in groepen. Rond dezelfde tijd schreef Charles Darwin bijvoorbeeld zijn onderzoek over de oorsprong van planten- en diersoorten dat hij in 1859 publiceerde in *The Origin of the Species* en waarmee hij de grondlegger van het 'darwinisme' werd. Hierbij stelde Darwin dat diersoorten evolueerden door zich aan te passen aan de omstandigheden waarin ze leefden. 'Natuurlijke selectie' betekende daarbij dat dieren die zich konden aanpassen aan hun omstandigheden overleefden, en diersoorten die dat niet deden stierven. Die aanpassing gebeurde langs een erfelijke weg. De menselijke variant hiervan werd door Herbert Spencer ontwikkeld, die gezien wordt als de grondlegger van het 'socialdarwinisme'. Ook voor mensen gold 'natuurlijke selectie' volgens hem, want er waren ontwikkelde rassen en rassen die gedegeneerd waren.¹⁴⁶

Initieel had de taxonomie vooral als wetenschappelijk middel gediend. Er werd op een wetenschappelijke manier gekeken naar wat de verschillen tussen mensen of dieren waren. Desalniettemin ontwikkelde deze ideeën zich voor sommige partijen ook naar een racistische rassenleer, die de propaganda op een wetenschappelijke manier kon ondersteunen. In *La Croix* gebeurde dat ook. Joden werden bepaalde kenmerken toegeschreven, die alleen voor 'hun ras' zouden gelden. Uitspraken als de jood met de grote neus en met de uitpuilende ogen waren niet uitzonderlijk. *La Croix* maakte daar in zijn artikelen dan ook vaak gebruik van, zoals te zien in onderstaand verhaal:

Pendant que nous causions, M. Parlat était entré. C'était le type juif dans toute sa pureté, et n'aurais-je pas su que j'avais affaire à un enfant d'Israël, je l'aurais deviné à sa physionomie. Ses gestes, ses allures, son langage étaient ceux de sa race. Il me parla de la rareté de l'argent, des difficultés qu'éprouvaient les hommes d'affaires à faire rentrer leurs fonds, et la conclusion fut que je devais lui aider à continuer son petit et honnête commerce, en me montrant accommodant pour mes billets.¹⁴⁷

Een joodse man kwam binnen en werd direct herkend 'aan zijn fysionomie'. Het waren 'zijn gebaren, zijn uitstraling, en zijn taal' die direct te herkennen waren en behoorden tot de kenmerken van het joodse ras. Hoewel dit artikel nog redelijk onschuldig en 'wetenschappelijk onderbouwd' leek, gebruikte krant het ook op venijnigere manieren. In de jaren '90, tijdens de Dreyfusaffaire, publiceerde *La Croix* een artikel over de 'typisch joodse' Dreyfus:

---

¹⁴⁶ Smelik, *Antisémitisme*, 304.

¹⁴⁷ M.E. Lachaud, 'Le Fils du Pénitent Blanc', *La Croix*, 26 februari 1890.

Myope et rougeaud, le capitaine Dreyfus, avec sa tête enfoncée dans les épaules, son gros nez, ses yeux à fleur de tête, est aussi laid que possible. A l'école de Fontainebleau il passait pour riche. Tandis que les autres élèves, par mesure d'économie, formaient des binômes, c'est-à-dire prenaient des chambres à deux lits, lui logeait tout seul, dans sa chambre, et faisait sonner très haut son argent. Orgueilleux et plein de morgue, il cherchait à en imposer aux autres officiers qui le désignaient sous le sobriquet de "Fouss".¹⁴⁸

Door het vermeende landverraad van de joodse Dreyfus kwamen allerlei vooroordelen en stereotyperingen over joden terug, die volgens de krant alleen maar bevestigd werden door de zaak van Dreyfus. 'Bijziend en met een hoogrode kleur' kon kapitein Dreyfus 'met zijn hoofd in zijn schouders, zijn grote neus, zijn uitpuilende ogen, niet lelijker zijn.' Ook werd er gesuggereerd dat hij rijk en opportuun was geweest tijdens zijn studententijd, omdat hij 'in zijn eentje in een kamer sliep', terwijl andere studenten 'in tweetallen op kamers moesten slapen'. Daarnaast werd Dreyfus aangevallen op zijn vermeende trotse en verwaande karakter. Lichamelijke kenmerken, maar ook karaktereigenschappen werden zo op een raciaal-antisemitische manier gebruikt.

5.2. Karaktereigenschappen en handelwijzen

In de vorige hoofdstukken was te zien hoe gedachten over karaktertrekken bepaalden hoe *La Croix* keek naar machtsovername, geldbezit en vijandschap waarvan de krant de joden beschuldigde. Karaktereigenschappen en handelwijzen stonden zo sterk in verband met de religieuze, sociale en politieke vormen van antisemitisme die ook veelvuldig in de krant voorkwamen. Een 'religieus-historisch' gegeven was de benaming van 'godsmoordend ras'. Tevens die van 'economische woekeraar' die op macht belust was. *La Croix* schreef daarbij niet over karaktereigenschappen van individuele gevallen, maar voortdurend in een groter geheel. Over eigenschappen waar de joden als 'ras' van nature over beschikten. In elk specifiek racistisch argument was een spoor te herkennen van één idee dat de krant daarover had. De joden waren volgens haar als ras fundamenteel immoreel. Joden hielden geen rekening met anderen, ze waren geldzuchtig en hebberig en ze hadden geen normen en waarden. Het werd ze zelfs toegerekend 'het ideaal te hebben om normen en waarden aan de wereld onttrekken':

Marchandage à outrance ; il faut tout mobiliser : le produit du travail, le travail, la terre elle-même, afin que le juif, essentiellement agioteur et tripoteur, saisisse, accroche toutes les valeurs au

---

¹⁴⁸ Redactie, 'Crime du haute trahison. Le portrait du traître.', *La Croix*, 4 november 1894.

passage. L'idéal du juif serait de réduire la valeur du monde entier en un chiffon de papier, afin de le happer au vol.¹⁴⁹

Ze werden door de krant 'speculateurs' genoemd die buitensporig afdongen en maar wat aanrommelden. Joden werden laf en boosaardig genoemd¹⁵⁰, opportunistisch, bedrieglijk en inhalig¹⁵¹. Alles wat te verhalen was op het sociaaleconomisch antisemitisme dat in hoofdstuk 3 werd behandeld.

Een ander voorbeeld, dat al eeuwenoud was, kwam ook opnieuw terug in *La Croix*. Het was het verhaal dat joden kinderen zouden vermoorden, om met dat bloed matzes te maken voor het Pesachfeest. Dit 'bloedsprookje', waaraan wordt gerefereerd als 'rituele moord', stamde al uit de 12de eeuw¹⁵² en werd in de 19de eeuw ook door *La Croix* opnieuw aangehaald. Zo sprak een van de titels van de artikelen over 'Joden, doders van kinderen'¹⁵³ en werd een kandidaat-rabbijn ervan beschuldigd een christelijk kind te hebben vermoord:

Le candidat-rabbin Bernstein, attaché à la synagogue de Breslau, était accusé d'avoir attiré dans sa demeure un petit garçon de 8 ans, enfant d'une famille chrétienne, et lui avait tiré du sang en lui dardant d'innombrables piqûres d'épingle dans les bras et dans la poitrine. Bernstein avait ramassé le sang dans un flacon.¹⁵⁴

Dat er gespecificeerd werd dat het een christelijk kind betrof, was niet vreemd, want vaak was dat juist het plot van de bloedsprookjes. De fabel over een rituele moord ging bovendien ook vaak gepaard met het verhaal van de hostieschending. De hostie was voor de katholieke kerk belangrijk, want zij geloofden dat Christus in dit brood dat tijdens het avondmaal werd gegeven, fysiek aanwezig was.¹⁵⁵ Verhalen over het messteken van hosties die daarop begonnen te bloeden, werden voor waarheid aangenomen en in verband gebracht met een geïncorporeerde haat van joden tegen christenen.¹⁵⁶

Door de invloed van de taxonomie beschouwde *La Croix* de joden ook als een inferieur ras.¹⁵⁷ Hun aanwezigheid in Frankrijk zou de neergang van de Franse samenleving betekenen.

---

¹⁴⁹ Un Petit Laboureur, 'Crise Universelle', *La Croix Supplément*, 19 juni 1895.

¹⁵⁰ Redactie citeert M. Reinach, 'Politique religieuse', *La Croix*, 20 oktober 1889.

¹⁵¹ L. d'Ormoy, 'La situation de l'agriculture en France', *La Croix*, 13 mei 1886.

¹⁵² Chris Quispel, *Anti-Joodse beeldvorming en Jodenhaat. De geschiedenis van het antisemitisme in West-Europa* (Hilversum, 2015) 80.

¹⁵³ Redactie, 'Gazette du jour. Juifs tueurs d'enfants', *La Croix*, 6 mei 1892.

¹⁵⁴ Een patriot uit Brussel, 'Les Juifs et le sang chrétien', *La Croix*, 26 februari 1889.

¹⁵⁵ Quispel, *Anti-Joodse beeldvorming*, 82.

¹⁵⁶ Un Petit Laboureur, 'Commerçants chrétiens. Juifs et Francs-Maçons', *La Croix Supplément*, 29 mei 1895.

¹⁵⁷ Le Paysan, 'Algérie', *La Croix*, 29 april 1893.

Joden werden afgeschilderd als een parasitair volk, dat zich 'net zoals als een ziekte', ook in Frankrijk verspreidde:

Le peuple juif est par nature, peut-être par habitude, foncièrement parasitaire, expression qui n'est pas une invective, mais l'indication d'une manière d'être. Il ne peut vivre que sur un organisme social étranger ; encore ne faut-il pas que ses enfants y soient trop nombreux, car aussitôt qu'ils se frôlent les uns aux autres, les querelles commencent. C'est de cette *insupportabilité* des juifs entre eux que procèdent les sionistes et les dissidents, dont quelques-uns deviennent antisémites ; car l'antisémitisme juif n'est ni un non-sens, ni même une rareté.¹⁵⁸

Joden konden zich volgens de krant alleen op 'onbekende, sociale organismes nestelen'. Daarmee werd aangeduid dat de joden geen onderdeel van de Franse bevolking, maar buitenstanders waren. Joden werden als een apart parasitair volk afgebeeld, dat de wereld niets opleverde en alleen voortleefde door te leven van anderen. Het was volgens de krant daarom 'geen onzin en zelfs geen zeldzaamheid' om antisemitisch te zijn.

5.3. Joodse haat tegen het christendom

De joodse haat voor christenen en voor de rooms-katholieke kerk was iets wat *La Croix* steeds weer liet terugkeren. In eerste instantie waren de joden vanuit de Bijbel al de vijand van Christus, maar later werd dit ook als een karaktereigenschap gezien. Joden zouden het voorzien hebben op de neergang van het christendom en de kerk en bewerkstelligden dat door de christelijke moraal aan de samenleving te onttrekken. Zoals in hoofdstuk 4 te lezen was deden ze dat volgens de krant door middel van seculariserende maatregelen. Ze hadden wel 'de haat, de gewiektheid, de hypocrisie en het doorzettingsvermogen' om tot dat doel te komen:

Et qui donc les dirige, qui arme leurs bras, qui fait tuer ? Le juif. A Fourmies préfet et sous-préfet sont juifs. Le juif a la haine, la souplesse, l'hypocrisie, la persévérance tenace pour aller au but. Un simple libre-penseur a souvent une femme pieuse, des revenez-y de son éducation chrétienne, des amitiés, des relations qu'il n'ose pas heurter, des parents catholiques qu'il affectionne, ou des oncles à héritage qu'il ne faut pas froisser. Le juif n'a rien de tout cela. Il est le maître. Et on nous reproche à nous catholiques d'avoir un chef étranger, le Pape !¹⁵⁹

De joden hadden dan ook 'geen enkele vriendschappelijke relatie tot de kerk'. Anders nog weer dan liberalen, die *La Croix* ook minachtte, maar die wel uit een christelijk milieu kwamen.

---

¹⁵⁸ Correspondent van *La Croix*, 'Lettre d'Autriche', *La Croix*, 27 december 1903.

¹⁵⁹ Le Clerc, 'L'éloquence des faits. Les vrais meurtriers', *La Croix*, 12 mei 1891.

La Croix rechtvaardigde haar eigen antisemitisme ook. De joden hadden namelijk hun eigen oordeel over zichzelf afgeroepen door bij de kruisiging van Jezus te roepen: 'Zijn bloed kome over ons en onze kinderen!'. Er was volgens *La Croix* helemaal geen 'etnisch, economisch of sociaal antisemitisme', maar alles was te herleiden op wat er in de Bijbel stond. Alles was te herleiden op religie:

L'antisémitisme fut créé par les juifs eux-mêmes, lorsqu'au tribunal de Pilate ils réclamèrent Jésus en disant : "Que son sang retombe sur nous et nos enfants !" [...] Nous adapterons la conclusion de M. l'abbé Gayraud. Une fois de plus se vérifie cette parole profonde : Solutio omnium difficultatum Christus. Le Christ a le dernier mot de tous les problèmes. Ainsi apparait la sagesse de l'Eglise catholique. Pour elle, il n'y a point d'antisémitisme ethnique, d'antisémitisme économique, d'antisémitisme social. Son antisémitisme, c'est l'antisémitisme chrétien, fondé sur la loi providentielle de la durée des juifs et de la persistance de leur haine contre les fidèles du Christ. Car tel est bien le caractère fondamental de la race juive, le principe permanent de son rationalisme parasitaire et malfaisant. Ils sont l'Ennemi de Jésus de Nazareth. C'est à ce point que doit aboutir tout antisémitisme.¹⁶⁰

Vanuit dit standpunt moest dan ook alles herleid worden. Het was door de haat die de joden tegen het christendom en Christus hadden, dat het antisemitisme vanuit de kerk uiteindelijk maar op een vorm van antisemitisme uitkwam, het religieus antisemitisme. Verantwoordelijk zijnde voor de kruisdood van Christus moesten de joden bovendien echt niet denken dat ze een goed en bevoorrecht ras waren, alleen omdat ze goddelijke beloftes uit de Bijbel hadden gekregen:

L'âme juive se complâit dans cette idée que sa race est privilégiée, qu'elle a les promesses divines pour la suprématie universelle sur tous les autres peuples, qu'elle doit posséder toutes les richesses et, par là, rendre tous les hommes ses esclaves.¹⁶¹

In deze uitspraak zagen we ook een vorm van jaloezie terug, leek het wel. Het ging om wie de kinderen van God waren, waarbij de kerk zoals een kind vocht om de bevestiging en de erkenning van een vader.

5.4. Verval van de Franse samenleving

La Croix verweet in hun raciaal antisemitisme de joden er ook van de oorzaak van de neergang van de Franse samenleving te zijn. Niet alleen als inferieur Semitisch ras, maar ook als parasitair

---

¹⁶⁰ Em. M., 'Les deux antisémitismes', *La Croix Supplément*, 27 januari 1897.

¹⁶¹ Redactie, 'Lettre d'Alger', *La Croix Supplément*, 18 juni 1898.

volk dat ziektes met zich meebracht. Dat was elders niet anders liet *La Croix* ook blijken. In Rusland bijvoorbeeld beschuldigden ze er de joden van voor de cholera verantwoordelijk te zijn:

De Vienne au Standard de ce matin : Par suite de l'apparition du fléau dans la vallée du Don de nouveaux troubles populaires viennent d'éclater dans plusieurs points de la vallée. Les habitants accusent les juifs d'avoir apporté l'épidémie. Ils en ont massacré une famille entière. Des cosaques, envoyés sur les lieux pour rétablir l'ordre, ont été reçus à coups de pierres et de fusils.¹⁶²

Als gevolg van een 'griep in de vallei van Don' waren publieke rellen uitgebarsten, omdat inwoners hun joodse burens ervan beschuldigden een epidemie te hebben veroorzaakt. De Russische bevolking had daarop een hele joodse familie vermoord. *La Croix* sloot zich daarbij, overigens niet door daden, aan en stelde dat de joden ook inderdaad niet gelijk te stellen waren aan andere volken in de wereld. Ze waren immers niet te vertrouwen en zouden Frankrijk alleen maar verraden.¹⁶³ *La Croix* was niet alleen racistisch over de joden, maar wel het meest racistisch. De Arabieren en Berbers waren in vergelijking tot de joden, 'op zijn minst nog moedig en hadden een edelmoedige geest':

En revanche, le gouvernement de la défense nationale, a trouvé le loisir d'accorder le droit de suffrage à tous les juifs d'Algérie, c'est-à-dire à cette tourbe de mercantis orientaux méprisés, qui ne descendent pas plus du peuple d'Israël que des sultanes du grand Mogol. Il est vrai qu'il l'a refusé aux Arabes et aux Kabyles qui, tout au moins par le courage et l'esprit chevaleresque, se rapprochent autrement de notre race que les usuriers malpropres, à la rapacité desquels notre malheureuse conquête est en proie aujourd'hui.¹⁶⁴

Het scheen dat de joden voor *La Croix* het meest lage ras waren dat er bestond. Het leek er echter vooral ook op dat die haat voortkwam uit religie en jaloezie. In de samenleving waren joden immers vaak succesvol en ontwikkeld. Dat was ook waar de andere vormen van antisemitisme in *La Croix* vandaan kwamen. De krant probeerde te laten zien dat de kerk een vijand had binnen de samenleving, en dat was die van de joden. De joden waren 'vreemden' en woonden in Frankrijk 'zonder echte Fransen te zijn' en hun eigen 'ras en nationaliteit door de generaties heen' deden voortbestaan:

"La France, trop généreuse et trop confiante, a admis jusqu'à ce jour aux fonctions électives, ainsi qu'à tous les emplois civils et militaires, même les plus élevés, les étrangers naturalisés et les juifs qui, pour la plupart, vivent en France sans être de véritables Français, puisqu'ils y perpétuent leur

---

¹⁶² Redactie, 'Le choléra en Russie', *La Croix*, 3 augustus 1893.

¹⁶³ Redactie, 'Les aveux du capitaine Dreyfus', *La Croix*, 8 november 1894.

¹⁶⁴ Redactie citeert hier *Nouveau Lyon*, 'Électeurs et élections dans les colonies', *La Croix Supplément*, 4 december 1894.

race et leur nationalité à travers les âges, sans mélange et sans fusion. Des évènements récents nous ont démontré tout le danger qui résulte pour notre sécurité nationale d'une longanimité aussi étendue. Depuis trop longtemps, la France est devenue la proie des étrangers et des juifs.¹⁶⁵

Door het raciaal antisemitisme op deze manier te gebruiken, probeerde de krant de bevolking ook achter zich te krijgen. Door ze als buitenstaanders af te schilderen, vormden ze een 'nationaal gevaar' en was Frankrijk voorbestemd om de 'prooi te worden van buitenstaanders en joden'. Opnieuw gebruikte *La Croix* ook deze vorm van antisemitisme om een te laten zien dat joden de vijand van de kerk en de samenleving waren.

---

¹⁶⁵ Redactie citeert hier M. Michelin, 'Les juifs sur la sellette', *La Croix Supplément*, 3 februari 1895.

CONCLUSIE

Het pijnpunt in de strijd tussen kerk en staat lag voor *La Croix* in de revolutie van 1789. De macht van de rooms-katholieke kerk was aan banden gelegd door de regeringen die daaruit ontstaan waren en de liberale ideeën die uit de revolutie waren voortgevloeid. *La Croix* zag een diabolische macht in de revolutie, waarin de Satan het opnam tegen God en Zijn kerk. De strijd tussen kerk en staat die al meer dan een eeuw bezig was, was voor de krant dus een geestelijk strijdtoneel geworden tussen goed en kwaad.

Deze satanische macht had volgens de krant als doel de kerk te vernietigen, christelijke naties te ontmantelen en de christelijke moraal uit de samenleving te halen. Dat uitte zich volgens haar in verschillende seculariserende maatregelen: de secularisatie van het onderwijs en het wettelijk maken van de echtscheiding. Ook antiklerikale acties zoals de massaslachtingen op priesters en de moorden op de aartsbisschoppen van Parijs waren volgens haar bewijs voor deze macht. Het positivisme, liberalisme en het socialisme, stromingen die in de 19de eeuw populair waren geworden, hadden volgens de krant in die secularisatie een groot aandeel gehad en een nieuwe vorm van denken geïntroduceerd die de bevolking bij de kerk had weggehaald.

Voor de secularisatie van de samenleving en het machts- en gezichtsverlies dat de kerk had geleden, leek *La Croix* een schuldenaar te zoeken. De joden leken daarvoor een logische optie. Zij waren namelijk van oudsher al vijanden van de kerk, zoals dat terug te zien was in het antijudaïsme. De joden waren vijanden van Christus door de kruisdood die zij op hun geweten zouden hebben. Doordat de joden met de revolutie rechten hadden gekregen en steeds meer assimileerden in de Franse samenleving, zag *La Croix* een bedreiging in de joodse aanwezigheid. Ze waren zowel in de financiële wereld als in de aristocratie en andere takken van de samenleving aanwezig en daarin ook succesvol. Dit gold overigens maar voor een klein gedeelte van de joodse bevolking, een groot deel leefde ook op de armoedegrens. Met de vervloeking die de joden met de kruisdood van Christus over zichzelf hadden afgeroepen, 'Zijn bloed kome over ons en onze kinderen', en de verkregen rechten die zij hadden gekregen na de revolutie, zag *La Croix* hen dan ook als marionetten van de diabolische macht die achter de revolutie zat.

Het antisemitisme in de krant vloeide voort uit die grondgedachte. De vier vormen van antisemitisme die in *La Croix* terugkwamen, waren religieus, sociaaleconomisch, politiek en raciaal van aard. Hoewel er in het begin van de publicaties nog niet systematisch gebruik werd gemaakt van antisemitisme, veranderde dit wel naarmate de jaren vorderden. Met name de publicatie van Edouard Drumont, *La France Juive*, had daar een grote invloed op. De antisemitische uitspraken die de krant deed waren vooral gebaseerd op complottheorieën. De

joden namen volgens haar belangrijke posities in en hadden de macht en het geld overgenomen in de samenleving. De joden waren uit op de heerschappij over Frankrijk en complotteerden daarvoor samen met andere bevolkingsgroepen om dit doel te bereiken. Met die gedachte droeg *La Croix* ook bij aan de opkomst van het politiek antisemitisme. Ze zag de joden als drijvende kracht achter 'politieke revoluties' zoals het ontstaan van het liberalisme en socialisme. De joden zwoeren daar volgens haar voor samen met vrijmetselaars, protestanten, de regering, liberalen, socialisten en intellectuelen. Opportunistisch, gewiekst en hypocriet als de joden waren, hadden deze daden alles te maken met hun karaktereigenschappen als Semitisch ras. Dit idee van de krant, was beïnvloed door de taxonomie die in de tijd van *La Croix* erg in de mode was binnen de wetenschap. De krant hield de lezer voor dat joden in hun kern slecht en immoreel waren. Ze waren een inferieur ras dat voor de neergang van de Franse samenleving zorgde. Joden waren vervloekt, geldzuchtig, bedrieglijk en inhalig. Daarom zouden ze met de revolutie en de seculariserende maatregelen vandien, ook verantwoordelijk zijn geweest voor het onttrekken van de christelijke moraal aan de samenleving. De kerk en de Franse bevolking waren daar vervolgens de dupe van.

Kenmerkend aan *La Croix* was vaak ook de manipulatieve en propagandistische manier van schrijven. Het woordgebruik was subjectief, door de complottheorieën vaak paranoïde, en getuigde soms ook van een martelaarspositie waarin ze zich dacht te bevinden. Die martelaarspositie maakte hen onaantastbaar en werkte in op de sympathie van de lezers.

De Dreyfusaffaire, met het vermeende landverraad van een joodse legerkapitein, kwam dan ook als een bewijs voor wat de krant jarenlang over de joden had geschreven. Joden hadden volgens de krant niet het beste voor met Frankrijk, en waren helemaal niet nationalistisch. Door de joden af te schilderen als buitenstaanders, als een ander ras, en als kosmopoliet, zetten ze dit idee ook kracht bij. De joden werden bestempeld als 'nationaal gevaar', als 'parasitair volk' dat de Franse natie binnendrong en overnam, waarmee ze probeerden ook op de nationalistische gevoelens van de bevolking in te spelen.

Ten grondslag aan dit alles lag een identiteitskwesitie en een roep naar erkenning van de macht en positie van de rooms-katholieke kerk binnen de Franse samenleving. In 100 jaar tijd had de kerk bijna alles verloren. Macht, invloed en kerkbezoekers. De strijd tussen kerk en staat was een strijd geworden om de vraag wat de identiteit van de Franse natie was: rooms-katholiek en christelijk of revolutionair en liberaal.

In deze scriptie heb ik getracht het antisemitisme in *La Croix* inzichtelijk te maken door passages uit geschreven artikelen naar voren te brengen en de argumenten die gebruikt werden onder te verdelen in verschillende thema's. De studie van Sorlin, die vooral gericht was op de

periode van 1880 tot 1899, heb ik verdiept en verbreed door het antisemitisme van de krant te verbinden aan de geschiedenis die de rooms-katholieke kerk had ten opzichte van de Franse staat tussen 1789 en 1905. Daarmee is het een specifieke studie geworden over het antisemitisme in een rooms-katholiek dagblad, dat zich middenin een hevige politieke identiteitsstrijd bevond en waarmee het antisemitisme ook verband hield.

Wat interessant zou zijn om verder te onderzoeken is de manier waarop het antisemitisme zich na de scheiding van kerk en staat in 1905 in *La Croix* verder ontwikkelde. Zwakte het af, stagneerde het of kwam het bij bepaalde incidenten weer meer op? Met name in de aanloop naar de Holocaust en de rol die Frankrijk met het Vichy-regime speelde tijdens de Tweede Wereldoorlog. Was *La Croix* voorstander van het Vichy-regime? Zag het in de deportatie van joden een oplossing? Of vond de krant dit zelf ook veel te ver gaan? *La Croix* werd in 1944 door de regering van het bevrijde Frankrijk namelijk verboden op verdenking van collaboratie met het Vichy-regime. Interessant zou het zijn om te kijken naar de ontwikkeling van het antisemitisme van *La Croix* na het afsluiten van de Dreyfusaffaire tot aan het eind van de Holocaust, en te onderzoeken of haar ideeën door de gebeurtenissen ook nog veranderen.

BIBLIOGRAFIE

Bronnen

Nationale Bibliotheek van Frankrijk (BNF Gallica)

Bibliothèque Nationale de France, Parijs, La Croix, 1880 - 1944.

Bibliothèque Nationale de France, Parijs, L'Aurore, 1897 - 1916.

Nationale publieksservice met betrekking tot rechtspraak (Legifrance)

Declaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789.

Literatuur

Benbassa, Esther, *The Jews of France: A history from Antiquity to the Present* (Princeton, 1999).

Boonstra, J., Jansen, H., *Antisemitisme, een geschiedenis in beeld* (Den Haag 1989).

Boscher, M., 'Arrêté de la mairie de Cannes contre les vêtements religieux à la plage : ce que dit la loi', <http://www.lemonde.fr/> (12 augustus 2016).

Burleigh, Michael, *Aardse machten: Religie en politiek in Europa van de Franse Revolutie tot de Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam 2006).

Chadwick, O., *The Secularization of the European Mind in the nineteenth century* (Cambridge 1975).

Comte, A., *Cours de philosophie positive. Discours sur l'esprit positif II*, red. Charles le Verrier (Parijs 2014).

Delpech, F., 'La Révolution et l'Empire', in: Bernhard Blumenkranz (red.), *Histoire des Juifs en France* (Toulouse, 1972).

Delpech, F., 'De 1815 à 1894', in: Bernhard Blumenkranz (red.), *Histoire des Juifs en France* (Toulouse, 1972).

Fortescue, W., *The Third Republic in France 1870-1940. Conflicts and Continuities* (Londen/New York 2000).

Harris, R., *Lourdes, geschiedenis van een religieus fenomeen* (Amsterdam 1999).

Harris, R., *The man on Devil's Island. Alfred Dreyfus and the affair that divided France* (Londen 2010).

Hyman, P., *The Jews of Modern France* (Berkeley 1998).

Gildea, R., *Children of the Revolution. The French, 1799-1914* (Cambridge 2008).

Graetz, M., *The Jews in Nineteenth-Century France. From the French Revolution tot the Alliance Israélite Universelle* (Stanford, 1996).

Guillauma, Y., 'Il y a 70 ans, le quotidien "la Croix" était interdit', <http://www.la-croix.com/> (30 januari 1995).

Klein, C. 'De l'affaire Dreyfus à 1905', in: Bernhard Blumenkranz (red.), *Histoire des Juifs en France* (Toulouse, 1972).

Koch, J., 'Een pauselijk katholicisme. Het ultramontanisme in de negentiende eeuw', in: Frans Willem Lantink en Jeroen Koch (red.), *De Paus en de Wereld. Geschiedenis van een instituut* (Amsterdam 2012) 283-296.

La Croix, 'La Croix dans l'affaire Dreyfus', <http://www.la-croix.com/> (12 januari 1998).

Lacordaire, J.-B. H. D. de, 'Sur la vocation de la nation française' (1841) in: Idem, *Œuvres du R. P. Henri-Dominique Lacordaire VII* (Parijs 1857) 261-283.

Langlois, C., 'Politique et religion', in: Jacques Le Goff en René Rémond (red.), *Histoire de la France religieuse III, Du roi Très Chrétien à la laïcité républicaine* (Parijs 1991) 108-144.

Lapierre, J.-P., Levillain, P., 'Laïcisation, union sacrée et apaisement (1895-1926)', in: Jacques Le Goff en René Rémond (red.), *Histoire de la France religieuse IV, Société sécularisée et renouveaux religieux* (Parijs 1992) 11-128.

Le Monde, 'Burkini: Le maire de Cannes interdit les vêtements religieux à la plage', <http://www.lemonde.fr/> (11 augustus 2016).

McLeod, H., 'Introduction', in: Hugh McLeod en Werner Ustorf (red.), *The Decline of Christendom in Western Europe, 1750-2000* (Cambridge 2003) 1-26.

Norwich, J. John, *De pausen. Een geschiedenis* (Amsterdam 2011).

Pierrard, Pierre, *Juifs et catholiques français* (Parijs 1970).

Pius IX, *Syllabus Errorum*, red. Ecclesia Docens (Hilversum 1949), <https://www.rkddocumenten.nl/> (14 januari 2013).

Poorthuis, Marcel, en Theo Salemink, *Een donkere spiegel: Nederlandse katholieken over joden* (Nijmegen 2006).

Quispel, Chris, *Anti-Joodse beeldvorming en Jodenhaat. De geschiedenis van het antisemitisme in West-Europa* (Hilversum, 2015).

Sénecat, A., 'Petite histoire du "burkini", des origines aux polémiques', <http://www.lemonde.fr/> (16 augustus 2016).

Smelik, Klaas A.D., *Antisemitisme. Actualiteit van een historische ontwikkeling* (Apeldoorn, 2015).

Stanford, P., *Judas. The troubling history of the Renegade Apostle* (Londen 2015).

Sorlin, Pierre, *La Croix et les Juifs* (Parijs 1967).

Tombs, Robert, *France 1814-1914* (New York 1996).

Vital, David, *A people apart. The Jews in Europe 1789-1939* (New York 1999).

Weiss, John, *The politics of hate: Anti-Semitism, History, and the Holocaust in Modern Europe* (Chicago 2003).

Winock, M., *Nationalisme, antisémitisme et fascisme en France* (Parijs 1982).